

ISBN 978-618-84305-2-5

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
& ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ**
ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ

**HELLENIC MINISTRY
OF CULTURE AND SPORTS**
EPHORA OF ANTIQUITIES
OF THESSALY

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΩΝ ΓΙΤΑΝΩΝ • THE ANCIENT THEATRE AT GITANA

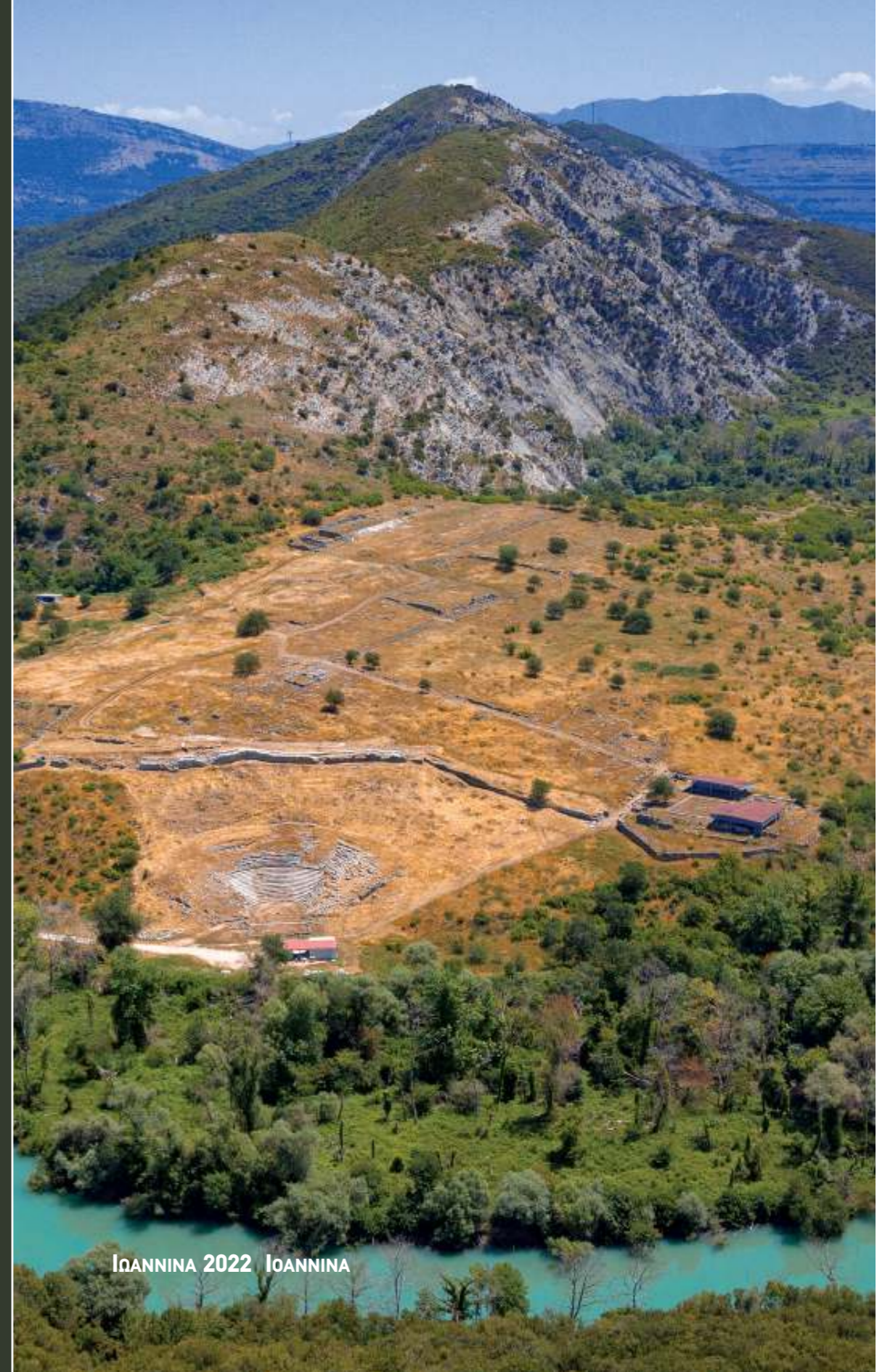
ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΩΝ ΓΙΤΑΝΩΝ

THE ANCIENT THEATRE AT GITANA

Γεωργία Πλιάκου
Georgia Pliakou

Βασιλική Λάμπρου
Vassiliki Lamprou

Αντωνία Τζωρτζάτου
Antonia Tzortzotou

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2022 ΙΩΑΝΝΙΝΑ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
& ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ**
ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ

**HELLENIC MINISTRY
OF CULTURE AND SPORTS**
EPHORATE OF ANTIQUITIES OF THESSALY

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ
ΤΩΝ ΓΙΤΑΝΩΝ
THE ANCIENT
THEATRE
AT GITANA

Γεωργία Πλιάκου, Georgia Pliakou
Βασιλική Λάμπρου, Vassiliki Lamprou
Αντωνία Τζωρτζάτου, Antonia Tzortzatu

Επιστημονική Επιμέλεια και Συντονισμός Έκδοσης
Scientific Editor – Coordination
Γεωργία Πλιάκου | Georgia Pliakou

Κείμενα | Text

Γεωργία Πλιάκου, Βασιλική Λάμπρου, Αντωνία Τζωρτζάτου
Georgia Pliakou, Vassiliki Lamprou, Antonia Tzortzatou

Μετάφραση | Translation

Παρασκευή Ελεφάντη | Paraskevi Elefanti

Φωτογραφίες – Σχέδια | Photos – Drawings

Αρχείο Εφορείας Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας
Ephorate of Antiquities of Thesprotia

Γραφιστική επιμέλεια – Παραγωγή – Εκτύπωση

Graphic design – Production – Printing

Γραφικές Τέχνες – Εκδόσεις Θεοδωρίδη
Graphic Arts Theodoridis

ISBN 978-618-84305-2-5

© Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας
© Hellenic Ministry of Culture and Sports
Ephorate of Antiquities of Thesprotia

Το έντυπο με τον τίτλο «Το θέατρο των Γιτάνων» σχεδιάστηκε και εκτυπώθηκε στο πλαίσιο της πράξης «Βασικές υποδομές και εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξης αρχαίου θεάτρου Γιτάνων – Α΄ Φάση» με κωδικό MIS 5000825 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ήπειρος 2014-2020» της Περιφέρειας Ηπείρου

The publication entitled “The ancient theatre at Gitana” was designed and printed under the project “Basic infrastructure and works for the restoration and enhancement of the ancient theatre at Gitana (Phase I)” with the code MIS 5000825 of the Operational Programme “Epirus 2014-2020” of the Region of Epirus

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	6
Η αρχαία πόλη των Γιτάνων	12
Το θέατρο. Ιστορία της έρευνας	16
Η αρχιτεκτονική μορφή του θεάτρου	20
Το έργο «Βασικές υποδομές και εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξης αρχαίου θεάτρου Γιτάνων – Α΄ Φάση»	36
Συντήρηση, στερέωση και αποκατάσταση των κεντρικών κερκίδων του κάτω κοίλου	44
Στερέωση και αποκατάσταση της δυτικής οχύρωσης.....	60
Βιβλιογραφία.....	77

TABLE OF CONTENTS

Foreword.....	7
The ancient city of Gitana.....	13
The theatre. History of research	17
The architectural layout of the theatre.....	21
The project “Basic infrastructure and works for the restoration and enhancement of the ancient theatre at Gitana (Phase I)” ...	37
Conservation, reinforcement, and restoration of the central part of the lower koilon.....	45
Reinforcement and restoration of the western fortification	61
Bibliography	77

Πρόλογος

Ηαρχαία πόλη των Γιτάνων είναι ο μεγαλύτερος σε έκταση αλλά και ο πλέον γνωστός αρχαιολογικός χώρος της Θεσπρωτίας. Τα ερείπιά της αναδείχθηκαν σε οργανωμένο αρχαιολογικό χώρο σε δύο φάσεις, την περίοδο 2003-2009 με χρηματοδότηση από το ΠΕΠ Ηπείρου του Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης και την περίοδο 2010-2013 με χρηματοδότηση από το Ε.Π. «Θεσσαλία – Στερεά Ελλάδα – Ήπειρος 2007-2013» του ΕΣΠΑ. Το επόμενο χρηματοδοτικό πρόγραμμα επικεντρώθηκε στην αποκατάσταση του θεάτρου, στο πλαίσιο του Ε.Π. «Ήπειρος 2014-2020» και της ολοκληρωμένης χωρικής επένδυσης της Περιφέρειας Ηπείρου για την «Πολιτιστική διαδρομή αρχαίων θεάτρων της Ηπείρου».

Η ανασκαφική διερεύνηση και αποκάλυψη του θεάτρου των Γιτάνων οφείλεται στην επίτιμη Έφορο Αρχαιοτήτων Καλλιόπη Πρέκα-Αλεξανδρή. Ο σχεδιασμός και η μέριμνα για την εκπόνηση των αναγκαίων μελετών για την ένταξη του έργου της αποκατάστασης του μνημείου έγιναν υπό τον Γεώργιο Ρήγιο, πρώην αναπληρωτή Προϊστάμενο της ΔΒ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Οι εργασίες ξεκίνησαν τον Δεκέμβριο του 2015 και ολοκληρώθηκαν τον Ιούνιο του 2022. Κατά την πρώτη φάση των εργασιών, συντηρήθηκαν και αποκαταστάθηκαν οι τρεις κεντρικές κερκίδες στο κάτω κοίλο του θεάτρου και υλοποιήθηκαν οι βασικές υποδομές: επέκταση της ηλεκτροδότησης και υδροδότησης, μέτρα αποστράγγισης και αντικεραυνική προστασία. Στη συνέχεια διαμορφώθηκε η διαδρομή εισόδου στον αρχαιολογικό χώρο, ώστε να είναι πλήρως προσβάσιμα σε άτομα με κινητικά προβλήματα και προβλήματα όρασης τα κτήρια εξυπηρέτησης του κοινού, ενώ για να καταστεί ασφαλής η χρήση του αποκατεστημένου θεάτρου, στερεώθηκε και αναστηλώθηκε το τμήμα της οχύρωσης που βρίσκεται επάνω από το μνημείο. Η τοποθέτηση δίγλωσσων και σε γραφή Braille ενημερωτικών πινακίδων, η παραγωγή σύντομου έντυπου οδηγού σε γραφή Braille και ο ανά χείρας συνοπτικός Αρχαιολογικός Οδηγός καθιστούν το μνημείο προστό σε κάθε ομάδα επισκεπτών.

Εκ μέρους της Εφορείας Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, επιθυμώ να ευχαριστήσω όσους συνέβαλαν με τον μόχθο τους στην επιτυχή υλοποίηση του έργου. Τον συντονισμό, την εποπτεία και την ευθύνη των εργασιών ανέλαβαν ως ομάδα επίβλεψης καθ' όλη τη διάρκεια του

The ancient city of Gitana is the largest and most well-known archaeological site in Thesprotia. Its ruins turned into an organised archaeological site in two phases: in the period 2003-2009 with funding from the Region of Epirus through the 3rd Community Support Framework and in the period 2010-2013 with funding from the Operational Programme "Thessaly – Central Greece – Epirus 2007-2013" of the NSRF. The next financial programme focused on the restoration of the ancient theatre, within the framework of the O.P. "Epirus 2014-2020", and of the integrated spatial investment of the Region of Epirus for the "Cultural route of ancient theatres of Epirus".

The excavations and unearthing of the theatre is due to the emeritus Director of Antiquities, Kalliopi Preka-Alexandri. The planning and concern for the necessary studies as well as for the integration of the restoration project into the O.P. "Epirus 2014-2020" were carried out by Georgios Riginos, former Deputy Director of the 32nd Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities. The works started in December 2015 and were completed in June 2022. During their first phase the three central kerkides of the lower koilon of the theatre were restored and basic infrastructure was implemented including electricity and water supply, drainage measures and lightning protection. Subsequently, the entrance route to the archaeological site was redeveloped in order to render the public service buildings fully accessible to people with mobility and vision problems and the fortification above the theatre was reinforced and restored to ensure the safe use of the monument. The installation of bilingual and Braille information boards, the production of a short printed guide in Braille, and this concise Archaeological Guide make the monument accessible to all visitors.

On behalf of the Ephorate of Antiquities of Thesprotia and the Ministry of Culture and Sports I wish to thank those who contributed with their efforts to the successful implementation of the project. The coordination, supervision, and responsibility of the works were undertaken, as a supervision team throughout the project, by the Head of the Department of Prehistoric and Classical Antiquities and Museums, Dr Georgia Pliakou and the archaeologist of the Ephorate Vassiliki Lamprou. Thanks to their dedication, consistency and method, as well as their apt choices in solving complex problems, it became possible the completion

έργου, η Προϊσταμένη του Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και Μουσείων Δρ Γεωργία Γλιιάκου (επικεφαλής) και η αρχαιολόγος της Εφορείας Βασιλική Λάμπρου. Χάρης στην αφοσίωση, τη συνέπεια και τη μεθοδικότητά τους, όπως και στις εύστοχες επιλογές τους για την επίλυση σύνθετων προβλημάτων, κατέστη δυνατή η επιτυχής και εμπρόθεσμη ολοκλήρωση του έργου. Σημαντική ήταν η συμβολή του αρχαιολόγου Γεώργιου Ρήγιου, επικεφαλής-επιβλέπωντος τα πρώτα χρόνια υλοποίησης του έργου, όπως και του πολιτικού μηχανικού Φώτη Βάσση, που επόπτευσε αποτελεσματικά και με άκρα υπευθυνότητα τις εργασίες αποκατάστασης του θεάτρου. Τα δύο τελευταία χρόνια, την ομάδα επίβλεψης ενίσχυσε αποτελεσματικά η αρχαιολόγος Αντωνία Τζωρτζάτου. Πολλές ευχαριστίες οφείλονται στον Προϊστάμενο του Τμήματος Τεχνικών Έργων της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων, αρχιτέκτονα Χρήστο Τσακούμη και στη συντηρήτρια της ίδιας Εφορείας, Μελίνα Νάκα, που αποδέχθηκαν να πλαισιώσουν την ομάδα επίβλεψης ως προς τις εργασίες στερέωσης της δυτικής οχύρωσης και της συντήρησης του αρχαίου δομικού υλικού αντίστοιχα.

Πλήθος συντελεστών όλων των ειδικοτήτων συνέβαλαν, ο καθένας από την ειδικότητά του, ώστε να παραδοθεί το έργο. Από το μόνιμο προσωπικό της Εφορείας, η διοικητικός Βικτωρία Λιούτση έφερε σε πέρας μεγάλο μέρος της οικονομικής – διοικητικής διαχείρισης, ενώ ο εργατοτεχνίτης Κώστας Μάρκου φρόντισε ανελλιπώς για την απρόσκοπτη τροφοδότηση του έργου με υλικά. Το επί συμβάσει προσωπικό, αρχαιολόγοι, αρχιτέκτονες, πολιτικοί μηχανικοί, συντηρητές και εργατοτεχνίτες, εργάστηκαν με ζήλο και εργατικότητα. Τους ευχαριστώ όλους θερμά.

Στην εξαιτία που διανύθηκε, πολλά προβλήματα που ανέκυψαν δεν θα μπορούσαν να είχαν επιλυθεί χωρίς την άμεση και ουσιαστική βοήθεια των στελεχών της Ειδικής Υπηρεσίας Τομέα Πολιτισμού του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Θερμές ευχαριστίες οφείλονται, επίσης, στον Περιφερειάρχη Ηπείρου Αλέξανδρο Καχριμάνη και στα στελέχη της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης της Περιφέρειας Ηπείρου Εύη Παπανικολάου, Βασιλή Μυλωνά, Απόστολο Παπαβασιλείου και Ανδρομάχη Τσικνιά, για την αγαστή συνεργασία και την άοκνη υποστήριξή τους σε όλες τις φάσεις του έργου.

Δρ Ιωάννης Π. Χουλιαράς

Προϊστάμενος της Εφορείας Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας

of the project successfully and on time. Important was the contribution of the archaeologist Georgios Riginos, chief supervisor during the first years of the project's implementation, as was that of the civil engineer Fotis Vassis, who efficiently and with utmost responsibility supervised the restoration work of the theatre. In the last two years the supervision team was effectively strengthened by the archaeologist Antonia Tzortzatou. Many thanks are due to the Head of the Department of Technical Works of the Ephorate of Antiquities of Ioannina, architect Christos Tsakoumis, and to the conservator of the same Ephorate, Melina Naka, who agreed to be part of the supervision team regarding the work of reinforcement and restoration of the western fortification and the conservation of the theatre and the wall. Many contributors of various specialties applied their expertise to deliver the project. From the permanent staff of the Ephorate, the administrator Victoria Lioutsi carried out a large part of the financial and administrative management, while the technician Kostas Markou continuously ensured the uninterrupted supply of materials to the project. The contract staff -archaeologists, architects, civil engineers, conservators, and craftsmen- worked with zeal and diligence. To all of them I would like to express my warm thanks.

In the six years that have passed many problems that arised could not have been resolved without the direct and essential help of the officials of the Special Service of the Culture Sector of the Ministry of Culture and Sports. Warm thanks are also due to the Epirus Regional Governor Alexandros Kahrmanis and the officers of the Epirus Region's Special Management Service Evi Papanikolaou, Vassilis Mylonas, Apostolos Papavasiliou, and Andromachi Tsiknia, for their kind cooperation and tireless support in all phases of the project.

Dr Ioannis P. Chouliaras

Director of the Ephorate of Antiquities of Thesprotia

Η αρχαία πόλη των Γιτάνων

Η αρχαία πόλη των Γιτάνων βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο της Θεσπρωτίας, σε μικρή απόσταση από τα ελληνοαλβανικά σύνορα. Εκτείνεται στις υπώρειες του βουνού της Βρυσέλλας σε μια περιοχή ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, στον κάτω ρου του ποταμού Καλαμά (αρχαίος Θύαμις), ο οποίος περιπρέχει τον αρχαίο οικισμό από τις τρεις πλευρές του. Το όνομα της πόλης,

Πήλινο σφραγίσμα
εγγράφου με την
επιγραφή ΓΙΤΑΝΑ.
Από το κτήριο του
Πρυτανείου -
Αρχείου της πόλης

Clay sealing
bearing the
inscription Gitana.
From
the Prytaneion -
Archive
building of the city

Γίτανα, αναγράφεται σε πήλινα σφραγίσματα που βρέθηκαν στο οικοδόμημα του Πρυτανείου - Αρχείου και σε αναθηματική επιγραφή από τον ναό της Παρθένου. Παλαιότερα πιστευόταν ότι η επιγραφή ΓΙΤΑΝΑ αποτελεί δωρικό τύπο του ονόματος Γιτάνη.

Τα Γίτανα ιδρύθηκαν, σύμφωνα με τα έως τώρα δεδομένα της έρευνας, γύρω στα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. Επιγραφές απελευθέρωσης δούλων με

αναφορά στον *προστάτη*, που ήταν ο επώνυμος άρχοντας, η μαρτυρία του Ρωμαίου ιστορικού Λίβιου για συγκέντρωση εκπροσώπων των Ηπειρωτών στα Γίτανα, βάρθρα σπουδαίων αναθημάτων στην πρόσοψη της στοάς της Αγοράς, αλλά και το σημαντικότερο δημόσιο αρχείο της πόλης που αντιπροσωπεύεται από περίπου 4.000 πήλινα σφραγίσματα για την επικύρωση εγ-

γράφων, μαρτυρούν ότι τα Γίτανα υπήρξαν πολιτικό κέντρο του Κοινού των Θεσπρωτών. Θεωρείται επίσης πολύ πιθανόν η πόλη να φιλοξενούσε και συνελεύσεις του Κοινού των Ηπειρωτών.

Ο οικισμός περιβαλλόταν από ισχυρή οχύρωση, η περίμετρος της οποίας φθάνει τα 2,5 χιλιόμετρα, και διέθετε οργανωμένο πολεοδομικό σύστημα. Οι δρόμοι, με κωμάτινο ή λιθόστρωτο δάπεδο, ήταν ευθύγραμμοι και διασταυρώνονταν κάθετα μεταξύ τους σχηματίζοντας επιμήκεις οικοδομικές νησίδες. Σε κάθε νησίδα, ανάλογα με το μή-

The ancient city of Gitana is located in the northwestern corner of Thesprotia, a short distance from the Greek Albanian border. It extends along the slopes of the Vrysella Mountain within an area of special natural beauty, close to the lower course of the Kalamas River (ancient Thyamis) which surrounds the settlement on three sides. The name of the city, Gitana, is mentioned on clay seals found in the building of Prytaneion – Archive as well as on a votive inscription from the temple of Parthenos. An earlier theory supported that the inscription GI-TANA is a Doric form of the name Gitani.

According to recent research, Gitana was founded around the middle of the 4th century B.C. Several lines of evidence point to the town as the political centre of the Thesprotian Koinon (League). These include the presence of manumission inscriptions in which a *prostatis* (patron), an eponymous archon, is mentioned along with the testimony of the Roman historian Titus Livius about a gathering of the representatives of the Epirotes in Gitana, and pedestals of important offerings located on the facade of the stoa of the Agora. In addition, a particularly important public archive of the town of approximately 4,000 clay sealings for validating documents, all point to the significance of the town. It is also considered

The ancient city of Gitana

Η αρχαία πόλη
Gitanae σε χάρτη του
1762 του J. B.
Bourguignon
d' Anville: *Graeciae
Antiquae Specimen
Geographicum*

The ancient city
Gitanae marked on
the historical map
entitled *Graeciae
Antiquae Specimen
Geographicum*
and drawn by J. B.
Bourguignon
d' Anville in 1762

κος της, υπήρχαν δύο ή και περισσότερα κτήρια. Μεγαλύτερου μεγέθους οικοδομήματα, δημόσια ή ιδιωτικά, μπορεί να καταλάμβαναν μια ολόκληρη νησίδα.

Τα δημόσια οικοδομήματα, όπως το Πρυτανείο – Αρχείο, η Αγορά, το ιερό του Απόλλωνα Αγκυία και οι ναοί της Θέμιδας και της Παρθένου, συγκεντρώνονται στο δυτικό τμήμα της πόλης. Εξωτερικά των τειχών βρίσκεται το θέατρο.

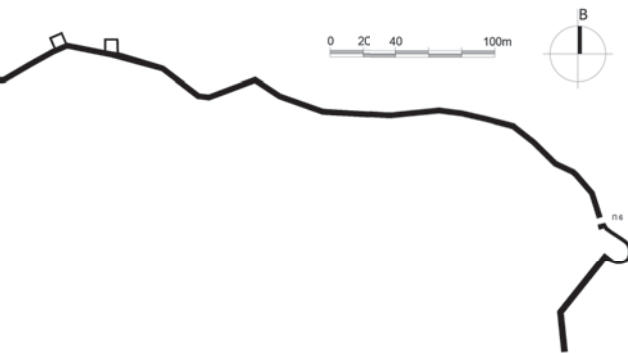
Μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση της Ηλείου το 168 π.Χ., τα Γίτανα εξακολούθησαν να κατοικούνται. Τα ευρήματα από τη στοά της Αγοράς βεβαιώνουν μια ζωνρή εμπορική δραστηριότητα τους δύο τελευταίους προχριστιανικούς αιώνες, ενώ και λατρευτικά οικοδομήματα, όπως ο ναός της Παρθένου, συνέχισαν να λειτουργούν έως τις τελευταίες δεκαετίες του 1^{ου} αι. π.Χ., οπότε φαίνεται ότι η πόλη εγκαταλείφθηκε οριστικά.

very likely that it hosted meetings of the Epirote League.

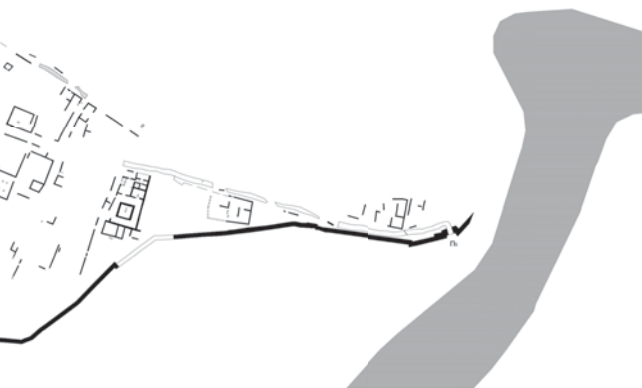
The settlement was surrounded by a strong fortification wall, the perimeter of which extends for over 2.5km, and had an organised urban plan. The streets were made of compressed soil or stone-paved surfaces. They were straight and crossed each other at right angles, forming elongate urban blocks (*insulae*).

Depending on their length, each block contained two or more buildings, while larger public or private ones could occupy an entire block. Public buildings, such as the Prytaneion – Archive, the Agora, the Sanctuary of Apollo Agyieus, and the temples of Themis and Parthenos are all located in the western part of the town, while the theatre is to be found outside the walls. After the Roman conquest of Epirus in 168 B.C., life in Gitana continued as before. Finds from the stoa in the Agora indicate that during the final two centuries of the pre-Christian era, the city was still a lively trading centre, while religious buildings such as the Temple of Parthenos continued to function until the final decades of the 1st century B.C., when the town was finally abandoned.

Τοπογραφικό
διάγραμμα
της αρχαίας πόλης
των Γιτάνων

Topographical plan
of the ancient city
of Gitana

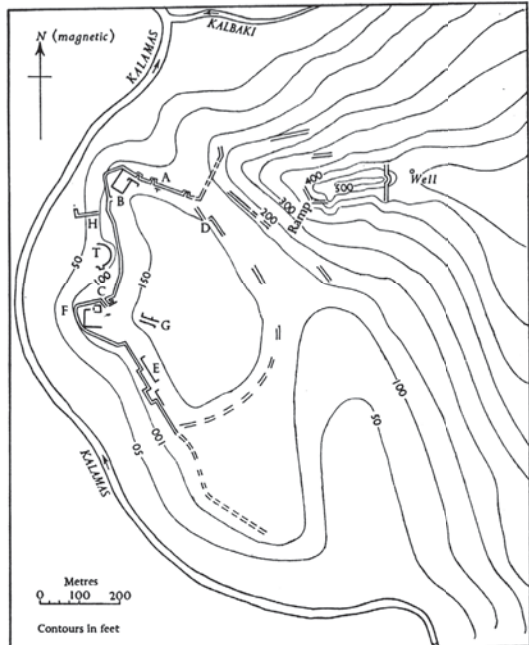

Το θέατρο. Ιστορία της έρευνας

Μολονότι οι αρχαίοι ιστορικοί Πολύβιος και Λίβιος μνημονεύουν στα κείμενά τους γεγονότα που διαδραματίστηκαν στα Γίτανα τις παραμονές της ρωμαϊκής κατάκτησης, δεν παραθέτουν κάποια περιγραφή της πόλης ούτε των οικοδομημάτων της. Ξένοι περιηγητές που επισκέφθηκαν την Ήπειρο τον 19^ο αιώνα αλλά και Έλληνες λόγιοι της ίδιας περιόδου αναφέρονται στην πόλη των Γιτάνων, στα επιβλητικά τείχη της και τις μνημειακές πύλες με σύντομες αναφορές, χωρίς να περιλαμβάνεται σε αυτές μνεία για την ύπαρξη θεάτρου. Εντύπωση προκαλεί η περιγραφή του Henry Holland. Ο Άγγλος περιηγητής, ενώ αναφέρεται λεπτομερώς σε ένα ξεχωριστό τμήμα της οχύρωσης που απολήγει με έναν ορθογώνιο πύργο δίπλα στο ποτάμι, δεν καταγράφει την ύπαρξη του παρακείμενου κοίλου που βρισκόταν σε ελάχιστη απόσταση, καθώς όπως φαίνεται είχε ολοκληρωτικά καλυφθεί από επικώσεις. Ακόμη και στα φωτογραφικά στιγμιότυπα των ερειπίων, όπως αποτυπώθηκαν με τον φακό του Fred Boissonas το 1913, πρωταγωνιστούν τα επιβλητικά τείχη και οι πρόχειροι καταυλισμοί των κτηνοτρόφων επάνω στα αρχαία οικοδομήματα. Ο Επιμελητής Αρχαιοτήτων Ηπείρου Φώτιος Πέτσας, επίσης, που επισκέφθηκε τα Γίτανα το 1946, περιγράφει τη δυτική πύλη και τα εκατέρωθεν τμήματα του τείχους επισημαίνοντας την επιμέλεια κατασκευής και τη χρήση ορθοστατών. Δεν

Τοπογραφικό σχέδιο των Γιτάνων από τον N. G. L. Hammond (στο *Epirus. The geography, the ancient remains, the history and the topography of Epirus and adjacent areas*. Οξφόρδη 1967)

Ground plan of Gitana, by N. G. L. Hammond (in *Epirus. The geography, the ancient remains, the history and the topography of Epirus and adjacent areas*, Oxford 1967)

Although the ancient historians Polybius and Livius mention the events that took place in Gitana on the eve of the Roman conquest, they do not provide any description of the city or its buildings. Foreign travellers who visited Epirus in the 19th century, as well as Greek scholars of the same period refer to the city of Gitana briefly mentioning its imposing walls and monumental gates but without any reference to the existence of a theatre. The description by the English traveller Henry Holland is worthy of special mention. While he refers in detail to a separate section of the fortification walls ending in a rectangular tower by the river, he does not acknowledge the presence of the adjacent koilon, although it was only a short distance away, as it appears to have been completely covered by soil.

Also in the photographs of the ruins taken by Fred Boissonas in 1913, prominent are the imposing walls and makeshift camps of the shepherds on top of the ancient structures. The Curator of Antiquities in Epirus, Photios Petsas, who visited Gitana in 1946, described the western gate and the sections of the wall on either side, noting the careful construction and use of orthostates. However, he does not appear to have seen the remains of the theatre located just a few metres away. Some years later, in his unsurpassed monograph on Epirus, Nicholas Hammond first

The theatre. History of research

Άποψη του θεάτρου πριν από την έναρξη των ανασκαφικών εργασιών (έτος 1986)

View of the theatre area before the beginning of the archaeological research (picture taken in 1986)

φαίνεται να ταύτιζε, ωστόσο, τα ευρισκόμενα σε απόσταση λίγων μόλις μέτρων παρακείμενα ερείπια με θεατρικό οικοδόμημα. Λίγα χρόνια αργότερα, στην αξιέπραστη μονογραφία του για την Ήπειρο, ο Nicholas Hammond κάνει πρώτος λόγο για ένα μικρό θέατρο με διασκορπισμένα εδώλια και παραθέτει λεπτομέρειες για τους αναλημματικούς τοίχους στήριξης του κοίλου, που είχαν ήδη καταρρεύσει. Λεπτομερέστατο και ακριβές τοπογραφικό διάγραμμα των οικιστικών καταλοίπων της πόλης, στο οποίο σημειώνεται και η θέση του θεάτρου, περιλαμβάνει ο Σωτήρης Δάκαρης στη μονογραφία του για τη Θεσπρωτία. Στην περιγραφή του μνημείου δίνεται και πάλι έμφαση στα αναλήμματα του κοίλου με τις ορθογώνιες αντηρίδες.

Η ανασκαφική έρευνα στο θέατρο ξεκίνησε μόλις το 1996 από την αρχαιολόγο, τότε Προϊσταμένη της Η' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Κέρκυρας-Θεσπρωτίας, Καλλιόπη Πρέκα-Αλεξανδρή. Η ανασκαφή ξεκίνησε εκ νέου το 2005 υπό τη διεύθυνση της ίδιας, στο πλαίσιο συστηματικής αρχαιολογικής έρευνας και συνεχίστηκε σχεδόν αδιάλειπτα έως και το έτος 2018 προσφέροντας την πλήρη αποκάλυψη του μνημείου, για το οποίο η ανασκαφέας έχει δημοσιεύσει σειρά επιστημονικών άρθρων. Σημαντική συμβολή πρέπει να θεωρηθούν και οι μελέτες αρχιτεκτονικής αποτύπωσης και αποκατάστασης του θεάτρου, που εκπονήθηκαν τη δεκαετία 2010-2020 και έδωσαν ακριβή αρχιτεκτονικά σχέδια του μνημείου.

Οι πρώτες
ανασκαφικές
εργασίες
στο θέατρο
το 1996

The first
archaeological
excavation works
of the theatre
in 1996

mentions a small theatre with scattered seats (hedolia) and provides details of the retaining walls of the koilon, which had already collapsed. A detailed and accurate topographic plan of the residential part of the town is included in the monograph of Sotiris Dakaris on Thesprotia, in which he also mentions the location of the theatre. In his description particular emphasis was placed on the retaining walls of the koilon with their vertical buttresses. The first phase of the excavations at the theatre begun as late as 1996 by the archaeologist Kalliopi Preka-Alexandri, the then head of the 8th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities of Corfu and Thesprotia. In 2005 the excavations were restarted under her direction, within the context of systematic archaeological research, continuing almost uninterrupted until 2018. This resulted in the complete unearthing of the monument, which she published in a series of scientific articles. The significant contribution of the architectural mapping and restoration studies of the theatre between 2010 and 2020 should also be mentioned, resulting in the production of accurate architectural plans of the monument.

Η ανασκαφή
και αποκάλυψη
του κοίλου
του θεάτρου
(έτος 2012)

Uncovering the koilon
of the theatre
during 2012
excavation works

Η αρχιτεκτονική μορφή του θεάτρου

Άποψη του θεάτρου
μετά από την
αποκατάσταση
του κεντρικού
κάτω κοίλου
(έτος 2020)

View of the theatre
after the
restoration
of the central
lower koilon
(picture taken
in 2020)

Το θέατρο των Γιτάνων οικοδομήθηκε τον 3^ο αι. π.Χ., την ίδια δηλαδή εποχή που κατασκευάστηκαν ή ανακαινίσθηκαν και άλλα ελληνιστικά θέατρα της Ηπείρου και της Απώλοακαρνανίας, όπως της Δωδώνης, της Κασσώπης, της Στράτου και της Καλυδώνας, με τα οποία μοιράζεται πολλά κοινά κατασκευαστικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά.

Βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο της αρχαίας πόλης, έξω από το τείχος και δίπλα στον πλωτό κατά την αρχαιότητα ποταμό Καλαμά, από όπου θα υπήρχε άμεση πρόσβαση για όσους έφθιναν εδώ δια της ποτάμιας οδού. Μολονότι το θέατρο βρισκόταν εξωτερικά των τειχών, ένας ξεχωριστός βραχίονας της οχύρωσης, που έφθανε ως την κοίτη του ποταμού διαμορφώνοντας πύργο και είχε ήδη επισημανθεί στα ταξιδιωτικά κείμενα των περιηγητών, διασφάλιζε τον έλεγχο και την προστασία του από εχθρικές επιδρομές.

Πέραν της διδασκαλίας αρχαίου δράματος, στο θέατρο πιθανότατα γίνονταν και πολιτικές συγκεντρώσεις, οι τακτικές ή έκτακτες συνελεύσεις της πόλης αλλά και του Κοινού των Θεσπρωτών και των Ηπειρωτών. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ρωμαίου

The theatre at Gitana was built in the 3rd century B.C., a period when other Hellenistic theatres in Epirus, Aetolia, and Akarnania, such as the ones at Dodona, Kassope, Stratos and Kalydona with which it shares many common structural and morphological characteristics, were built or restored. It is located at the northwestern end of the city, outside the fortification walls and next to the Kalamas River, which was navigable during antiquity and would have provided direct access for those who arrived by boat. Although the theatre was located outside the walls, a separate branch of the fortifications, which had already been noted by early travellers, reached the banks of the Kalamas River, forming a tower which allowed for control and protection from enemy raids.

In addition to the teaching of ancient drama, political gatherings were probably held in the theatre, along with the general assemblies of the city, as well as those of the Thesprotian and Epirote Leagues. According to the testimony of the Roman historian Livius (42.37.4), on the eve of the third Macedonian war the consuls Marcus Philippus and Aulus Atilius, acting as the representatives

The architectural layout of the theatre

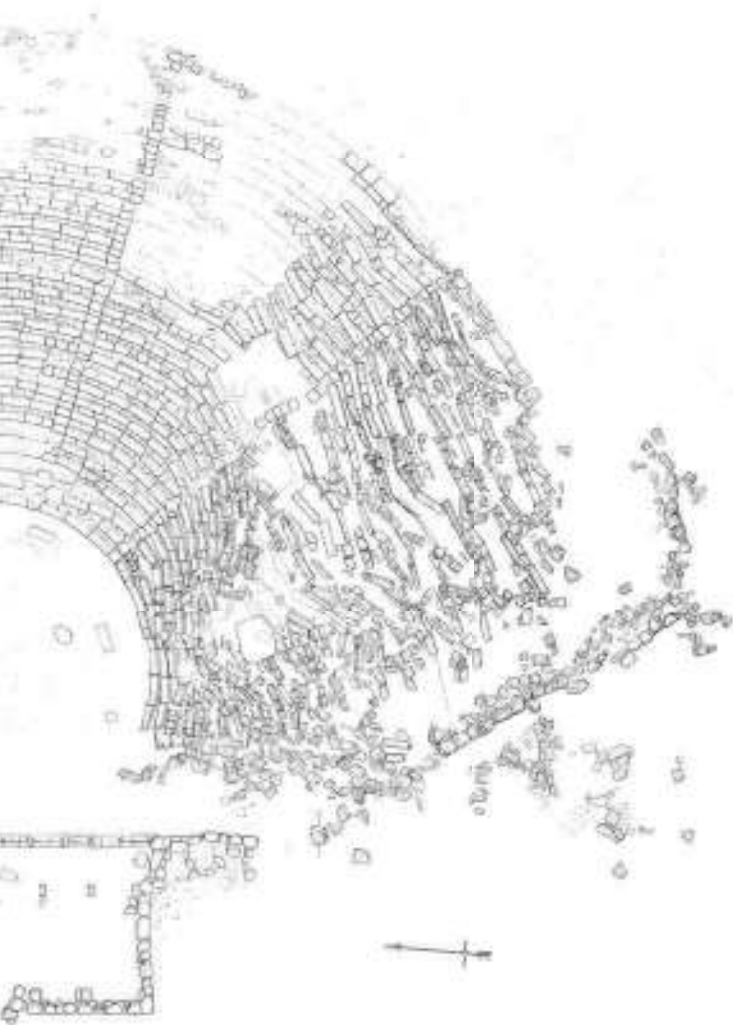
Το θέατρο ανάμεσα στο κάθετο σκέλος του τείχους αριστερά και στο κτήριο του Πρυτανείου δεξιά

The theatre between the vertical branch of the fortification wall (on the left) and the Prytaneion (on the right)

ιστορικού Λίβιου (42.37.4), τις παραμονές του τρίτου Μακεδονικού πολέμου, οι εκπρόσωποι των Ρωμαίων ύπατοι Marcus Philippus και Aulus Atilius συγκάλεσαν συνέλευση των Ηπειρωτών στα Γίτανα, προκειμένου να τους προσεταιριστούν ως συμμάχους εναντίον των Μακεδόνων. Λόγω και της απουσίας βουλευτηρίου, έχει θεωρηθεί πολύ πιθανόν η συνέλευση να πραγματοποιήθηκε στο θέατρο της πόλης. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι σε άμεση συνάφεια με το θέατρο βρισκόταν το σημαντικότερο δημόσιο οικοδόμημα, το Πρυτανείο, όπου φυλάσσονταν τα δημόσια έγγραφα και φιλοξενούνταν οι επίσημοι καλεσμένοι. Τα δύο γειτονικά μεταξύ τους μνημεία συνδέονταν με λιθόστρωτο δρόμο. Τη σύνδεση των θεατρικών οικοδομημάτων με ιερά

of Rome, summoned the Epirotes to an assembly at Gitana, in order to convince them to join as allies against the Macedonians. Due to the absence of a bouleuterion (assembly house), it is very likely that the gathering took place at the city's theatre, very close to which is located the most important public building of the city, the Prytaneion, where public documents were stored and official guests were accommodated. The two neighbouring buildings were connected via a stone-paved road. It is also very likely that the connection between theatres and cultic buildings is confirmed at Gitana, where a small single roomed building, probably a temple in antis with benches on three sides, was partially excavated just above the end of the koilon within the fortification wall.

Κάτοψη του θεάτρου
(σχέδιο των
Ε. Δουδούμη,
Χ. Ιωακειμίδου,
Ι. Κοκκαλίδου,
Λ. Λεοντάρη)

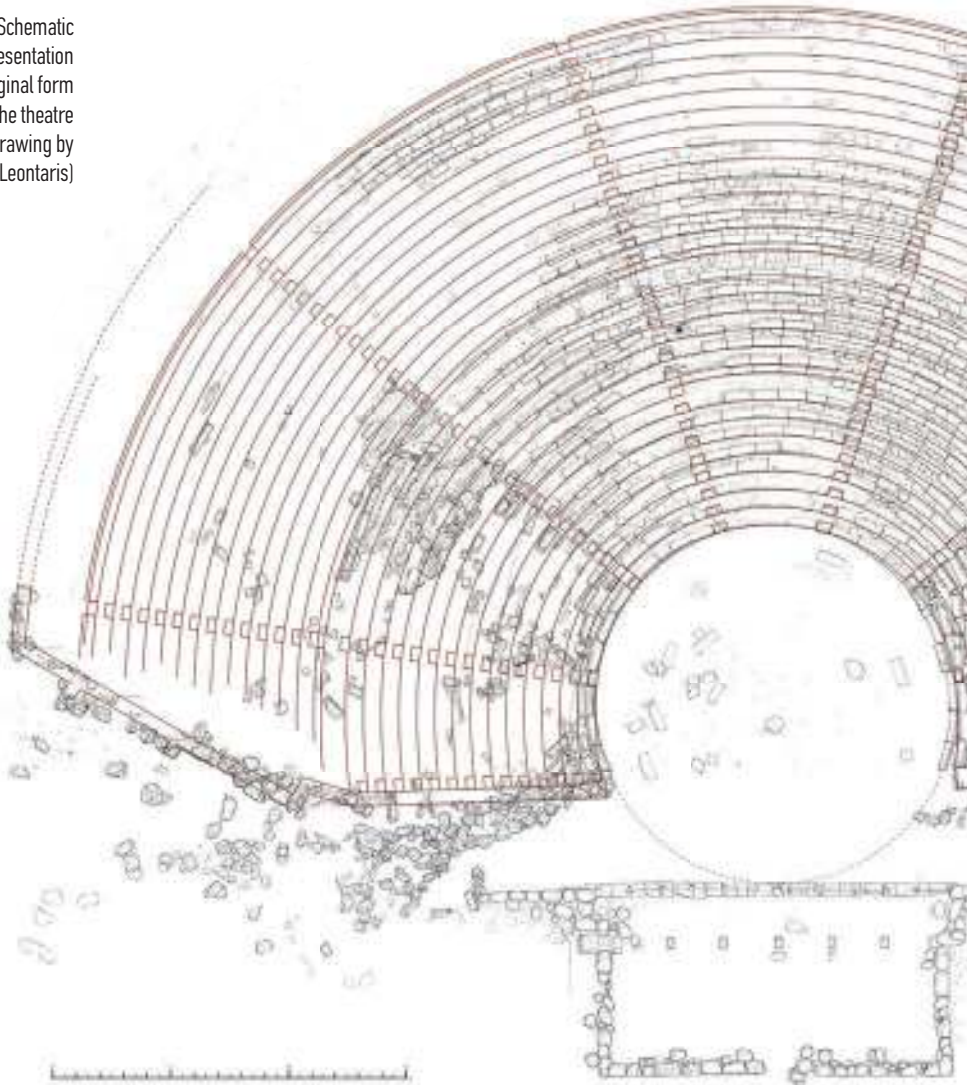
Ground plan
of the theatre
(drawing by
E. Doudoumi,
Ch. Ioakeimidou,
I. Kokkalidou,
L. Leontaris)

επιβειβαιώνει ίσως στην περίπτωση των Γιτάνων ένα μικρό μονόχωρο, πιθανόν εν παραστάσει, οικοδόμημα με θρανίο στις τρεις πλευρές, το οποίο έχει μερικώς ανασκαφεί και αποκαλυφθεί ακριβώς επάνω από την απόληξη του κοίλου, εσωτερικά του τείχους, και με επιφύλαξη μπορεί να ταυτιστεί ως ναός.

Το θέατρο κατασκευάστηκε στη βραχώδη πλαγιά του χαμηλότερου υψώματος της πόλης με δυτικό προσανατολισμό και θέα προς το ποτάμι. Το κοίλο χωρίζεται με έναν οριζόντιο διάδρομο, το διάζωμα, σε δύο τμήματα, ενώ επτά ή οκτώ κλίμακες το διαιρούν ακτινωτά σε επτά κερκίδες. Υπολογίζεται ότι είχε χωρητι-

Σχηματική
αναπαράσταση
χαράξεων και
αρχικής μορφής
του θεάτρου
(σχέδιο
Λ. Λεοντάρης)

Schematic
representation
of the original form
of the theatre
(drawing by
L. Leontaris)

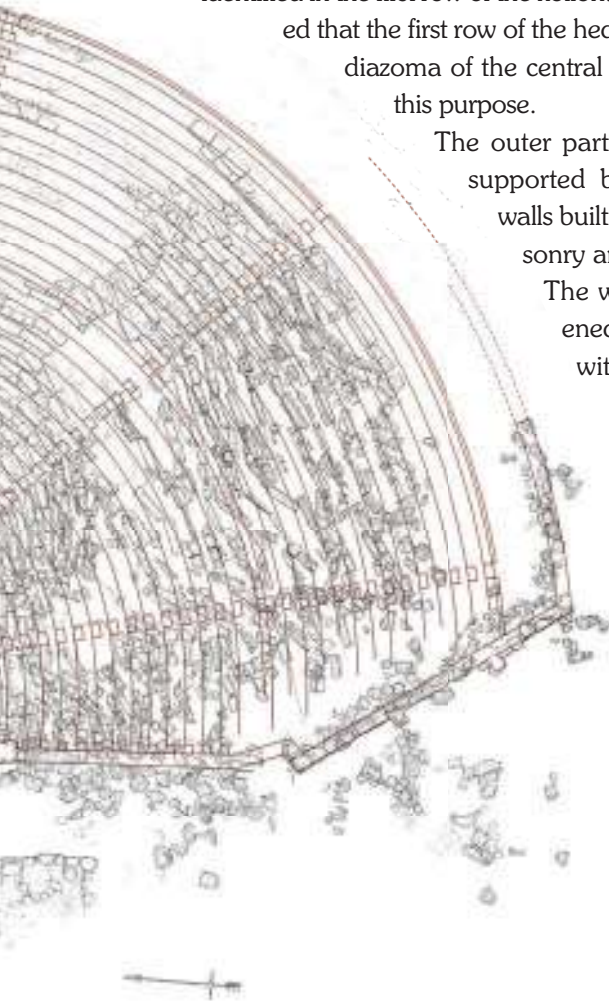

Facing west and overlooking the river, the theatre was built on the rocky slope of the lowest hill of the city. The koilon is divided into two sections by a horizontal passageway, the diazoma, while seven or eight staircases separate it radially into seven sections of seats (kerkides). It is estimated that it had a capacity of approximately 4,000 spectators, and consisted of 29 rows of seats (hedolia), 15 of which were located in the lower part of the koilon below the diazoma, with 14 in the upper koilon. The central kerkis had in its lower part, an intermediate local diazoma, as a result of which there were 28 rows of seats instead of 29. No honorary seats (proedria), specially designed for prominent attendees, have been

identified in the first row of the koilon. It has been suggested that the first row of the hedolia above the local diazoma of the central kerkis was used for this purpose.

The outer parts of the koilon are supported by strong retaining walls built with polygonal masonry and in a zigzag line.

The walls were strengthened at regular intervals with buttresses, which

κότητα περίπου 4.000 θεατών. Περιλαμβάνει 29 σειρές λίθινων εδωλίων, οι 15 από τις οποίες βρίσκονται στο τμήμα του κοίλου κάτω από το διάζωμα και 14 στο άνω κοίλο. Η κεντρική κερκίδα διέθετε στο κατώτερο τμήμα της και ένα ενδιάμεσο τοπικό διάζωμα, με αποτέλεσμα να περιλαμβάνει εν συνόλω 28 αντί 29 σειρές εδωλίων. Δεδομένου ότι δεν εντοπίζεται προεδρία, δηλαδή ειδικά διαμορφωμένα καθίσματα για εξέχοντα πρόσωπα στην πρώτη σειρά του κοίλου, έχει εκφραστεί η υπόθεση ότι για αυτόν τον σκοπό χρησιμοποιούνταν η πρώτη σειρά εδωλίων επάνω από το τοπικό διάζωμα της κεντρικής κερκίδας.

Τα ακραία τμήματα του κοίλου συγκρατούν ισχυροί αναλημματικοί τοίχοι κτισμένοι με πολυγωνική τοιχοποιία και κάτοψη τεθλασμένης γραμμής. Οι τοίχοι ενισχύονταν ανά τακτές αποστάσεις με αντηρίδες, τις οποίες λεπτομερώς είχε περιγράψει ο Σωτήρης Δάκαρης, σήμερα όμως διασώζουν ελάχιστα ίχνη. Νεότερα στοιχεία που προέκυψαν κατά την πρόσφατη αρχιτεκτονική αποτύπωση του μνημείου μετά από λεπτομερή ανασκαφικό καθαρισμό, αποκαλύπτουν ότι η θλάση που εμφανίζουν τα αναλήμματα στο ύψος περίπου του διαζώματος και είχε αποδοθεί στην ανάγκη αντιμετώπισης των ωθήσεων των γαιών είναι σχε-

Λεπτομέρεια του νότιου αναλημματικού τοίχου του κοίλου

The southern retaining wall of the koilon.
detail

were described in detail by Sotiris Dakaris, but today are almost absent. Although initially attributed to the need to control the pressure of the soil, recent architectural mapping after detailed cleaning has revealed that the indentation of the retaining walls at approximately the level of the diazoma, is almost vertical to the koilon and is associated with the presence of an entrance or a staircase leading to the diazoma.

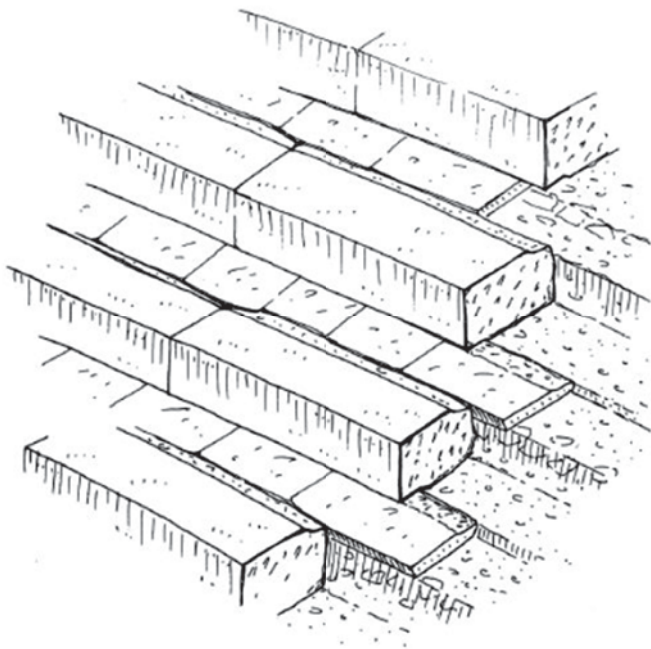
The hedolia* of the theatre are made of elongate stone blocks with a roughly square cross-section and circular arch plan. They vary in length from 0.8 to 1.3m and are between 0.36 to 0.38m high and 0.33 to 0.35m deep. The footrests are formed by individual approximately rectangular slabs, which as a rule penetrate beneath the hedolia of the next upper row. A special constructional detail can be seen on the upper surface of the hedolia, which were carved to create a recess at the back, a ledge 2.5cm deeper, which was actually part of the footrest of the next row up as the independent footrests were joined with each other at the same level. The total width of the hedolia and the footrest is 0.75 to 0.76m in the lower and 0.7 to 0.71m in the upper koilon. The hedolia of the uppermost row of the koilon have vertically placed slabs (orthostates) at the back, that functioned as backrests. The hedolia and footrests lie directly on the rocky substratum, which had been graded for this purpose, or on a fill of clay soil and angular gravel wherever there were gaps. Many hedolia and staircase steps in the lower koilon were hewn directly into the rock. The steps consist of rectangular stone blocks, two for each hedolio, except for those that are formed in the rock.

A unique and very impressive feature of the theatre at Gitana is the engraving of names on the foreheads of most of the hedolia. More than 150 names were found, such as Alexandros, Nikanor, Menedamos, Kephalos, Falakrion and the women Damoxena, Materina, Philista, Damonoa, Satyra, denoting the act of eman-

*The terminology applied here is the one used in the restoration study of the theatre. As Kostas Zambas (2013, 3. point 6) notes in it, "the term hedolio is used to describe the seat together with the footrest. It would be more correct to separate them and use the term seats. But here we use the term hedolio, as is usually the case, for the monolith seat and the term footrest for the space behind it".

Σκαρίφημα
ερμηνείας
επεξεργασίας
και σύνδεσης
εδωλίων και
υποποδίων
(σχέδιο
Λ. Λεοντάρης)

Sketch of
processing and
connection of seats
and footrests
(drawing by
L. Leontaris)

δόν κάθετη προς το κοίλο και σχετίζεται επιπλέον με την ύπαρξη εισόδου ή κλίμακας ανόδου προς το διάζωμα.

Τα εδώλια* του θεάτρου είναι κατασκευασμένα από επιμήκεις λιθοπλινθούς με περίπου τετράγωνη διατομή και κάτοψη κυκλικού τόξου. Το μήκος τους κυμαίνεται από 0,80 έως 1,30 μ., έχουν ύψος 0,36-0,38 μ. και το πλάτος τους, δηλαδή το βάθος του καθίσματος, είναι 0,33-0,35 μ. Τα υποπόδια διαμορφώνονται από ανεξάρτητες πλάκες περίπου ορθογώνιες, οι οποίες εισχωρούν κατά κανόνα κάτω από τα εδώλια της υπερκείμενης σειράς. Μια ιδιαίτερη κατασκευαστική λεπτομέρεια παρατηρείται στην άνω επιφάνεια των εδωλίων, τα οποία έχουν λαξευτεί για να δημιουργηθεί μια εκβάθυνση στο πίσω μέρος της, μια χαμηλότερη κατά 2,5 εκατοστά ζώνη, η οποία αποτελεί στην πραγματικότητα μέρος του υποποδίου, καθώς

*Ακολουθείται η ορολογία της Μελέτης αποκατάστασης του θεάτρου. Όπως σημειώνει σε αυτήν ο Κώστας Ζάμπας (2013, 3 σημ. 6), «ο όρος εδώλιο χρησιμοποιείται για να περιγράψει το κάθισμα μαζί με το υποπόδιο. Το σωστότερο θα ήταν να διαχωρίζονται και να χρησιμοποιείται ο όρος καθίσματα ή εδράσματα. Χρησιμοποιούμε όμως και εδώ τον όρο εδώλιο, όπως συνηθίζεται, για το μονόλιθο κάθισμα και τον όρο υποπόδιο για τον χώρο πίσω από αυτό».

Εδώλια και
υποπόδια
μετά από την
ολοκλήρωση
των εργασιών
αποκατάστασης

The seats
and footrests
of the koilon,
after
the restoration
works

icipation of slaves by their masters. The names of the owners were written in the nominative case, while those of the slaves were in the accusative. There were often more than one masters and according to the excavator, Kalliopi Preka-Alexandri, these were probably relatives.

According to the architectural mapping and restoration studies of the koilon, the orchestra of the theatre was arranged in an arc with a radius of 7.5m, exceeding a half circle. More recent mapping though has shown that the curve of the arc was different near the retaining walls so that the first row of the hedolia was in a horseshoe shape. The axes of the five central stairways con-

συναρμόζονταν ομοεπίπεδα σε αυτήν οι ανεξάρτητες πλάκες υποποδίων. Το συνολικό πλάτος καθίσματος και υποποδίου είναι 0,75-0,76 μ. στο κάτω κοίλο και 0,70-0,71 μ. στο άνω. Τα εδώλια της ανώτερης σειράς του κοίλου φέρουν στο πίσω μέρος ορθοστάτες που λειτουργούσαν ως ερεισίνωτα.

Τα εδώλια και οι πλάκες υποποδίων εδράζονται απευθείας στον κροκαλοπαγή βράχο, που έχει υποστεί κατάλληλη βαθμιδωτή διαμόρφωση για τον σκοπό αυτό, ή σε επιχώσεις με λατύπες και αργιλικό χώμα, όπου υπήρχαν κενά. Πολλά εδώλια και βαθμίδες των κλιμάκων στο κάτω κοίλο έχουν διαμορφωθεί απευθείας στον βράχο. Οι βαθμίδες των κλιμάκων αποτελούνται από ορθογώνιες λιθόπλινθους και αντιστοιχούν δύο σε κάθε εδώλιο, εκτός από εκείνες που είναι επίσης διαμορφωμένες στον βράχο. Μοναδικό και πολύ εντυπωσιακό χαρακτηριστικό του θεάτρου των Γιτάνων είναι η χάραξη ονομάτων στα μέτωπα των περισσότερων εδωλίων. Απαντώνται περισσότερα από 150 ονόματα, όπως Αλέξανδρος, Νικάνωρ, Μενέδαμος, Κέφαλος, Φαλακρίων και τα γυναικεία Δαμοξένα, Ματερίνα, Φιλίστα, Δαμονόα, Σατύρα, που δηλώνουν πράξεις απελευθέρωσης δούλων από τους κυρίους τους. Τα ονόματα των κυρίων-ιδιοκτητών είναι γραμμένα στην ονομαστική, ενώ των δούλων σε αιτιατική πώση. Συχνά, οι κύριοι είναι περισσότεροι από ένας και, σύμφωνα με την ανασκαφέα Καλλιόπη Πρέκα-Αλεξανδρή, πρόκειται πιθανώς για άτομα με συγγένεια μεταξύ τους.

Η ορχήστρα του θεάτρου, σύμφωνα με τις πρώτες μελέτες αρχιτεκτονικής αποτύπωσης και αποκατάστασης του κοίλου, θεωρήθηκε ότι έχει κυκλική χάραξη και η περιφέρειά της είναι ένα κυκλικό τόξο ακτίνας 7,5 μ., που υπερβαίνει το ημικύκλιο. Η πιο πρόσφατη αποτύπωση και μελέτη του μνημείου βεβαιώνει ότι η καμπύλη του τόξου μεταβαλλόταν κοντά στους αναλημματικούς τοίχους έτσι ώστε η γραμμή χάραξης της πρώτης σειράς εδωλίων είχε πεταλόσχημη μορφή. Οι άξονες των πέντε κεντρικών κλιμάκων του θεάτρου συγκλίνουν στο κέντρο της ορχήστρας, ενώ οι άξονες των δυο ακραίων κλιμάκων συγκλίνουν σε άλλο σημείο της, σε απόσταση 2,4 μέτρων από το κέντρο. Ιδιαιτερότητα αποτελεί η απουσία ευρίπου στην ορχήστρα, δηλαδή του οχετού για την απομάκρυνση των ομβρίων, που κατά κανόνα υπήρχε στα αρχαία θέατρα, και έχει υποτεθεί ότι η αποστράγγιση θα ήταν επιφανειακή, καθώς το δάπεδο της ορχήστρας είναι βραχώδες και εμφανίζει κλίση προς τα δυτικά.

Η ανώτερη σειρά
εδωλίων
με τα ερεισίνωτα

The upper row
of seats
with
seat backs

verge towards the centre of the orchestra, while those of the two side stairways converge at a different point, 2.4m from the centre. The absence of *evripos*, that is a gutter for the drainage of rainwater from the orchestra area, which was present in theatres as a rule, raises several questions. It has been suggested that the surface itself would have acted as a drain, as the floor of the orchestra area is rocky and slopes westwards. The stage measures 15m by 8m and has a *proskenion* with Doric semi-columns on the facade. The *stylobate* of the *proskenion* is made of limestone slabs, while the other three sides are defined by walls built of massive conglomerate blocks.

The main scene building was two stories high and had a pitched roof covered with tiles. There was a door within the rear west wall of the ground floor, while in the middle of the latter there were five octagonal pillars which supported the wooden floor of

Το σκηνικό οικοδόμημα, διαστάσεων 15x8 μ., έφερε στην πρόσοψη προσκνήνιο με δωρικούς ημικίονες. Ο στυλοβάτης του προσκνήνιου είναι κατασκευασμένος από ασβεστολιθικές πλάκες, ενώ οι τρεις άλλες πλευρές ορίζονται από τοίχους κτισμένους με ογκώδεις κροκαλοπαγείς λίθους.

Το κυρίως κτήριο του σκηνικού οικοδομήματος ήταν διώροφο και στεγαζόταν με δίρριχτη στέγη καλυμμένη με κεραμίδια. Στον οπίσθιο δυτικό τοίχο του ισογείου υπήρχε άνοιγμα θύρας. Στο μέσον του αναπτύσσονταν κατά μήκος πέντε οκταγωνικοί πεσσοί για τη στήριξη του ξύλινου πατώματος του λογείου. Η μορφή του προσκνήνιου στάθηκε δυνατόν να μελετηθεί και να αποκατασταθεί χάρη στα σωζόμενα θραύσματα των ημικίωνων και του επιστυλίου, που βρέθηκαν πεσμένα στην ορχήστρα. Διαμορφώνεται από μια κιονοστοιχία αποτελούμενη από 12 δωρικούς ημικίονες με σύμφυτους πεσσούς, οι οποίοι έφεραν συνεπτυγμένο ιωνικό θριγκό από τριπαινωτό επιστύλιο και γείσο. Οι ημικίονες έφεραν 10 ραβδώσεις μόνο στο ανώτερο τμήμα τους και το συνολικό ύψος τους υπολογίζεται σε 2,15 μ. Στα διαστήματα μεταξύ των πεσσών διαμορφώνονταν τρία θυραία ανοίγματα και ενδιάμεσα διάκωρα για τη στήριξη πινάκων. Στο ύψος της απόληξης του επιστυλίου θα διαμορφωνόταν το ξύλινο δάπεδο του ανοιχτού στην πρόσοψη λογείου που είχε πλάτος 2,4 μ. Οι δύο ορθογώνιες επιμήκεις κατασκευές που σώζονται

Οι κλίμακες
μεταξύ
των κερκίδων
του κοίλου,
εν μέρει
λαξευμένες
στον βράχο

The stairways
between the
kerkides
of the koilon,
partly carved
into the rock

Επιγραφές
απελευθερωτικών
πράξεων
στα μέτωπα
των εδωλίων

Manumission
inscriptions
on the front side
of the seats

Άποψη
του κοίλου και
του σκηνικού
οικοδομήματος

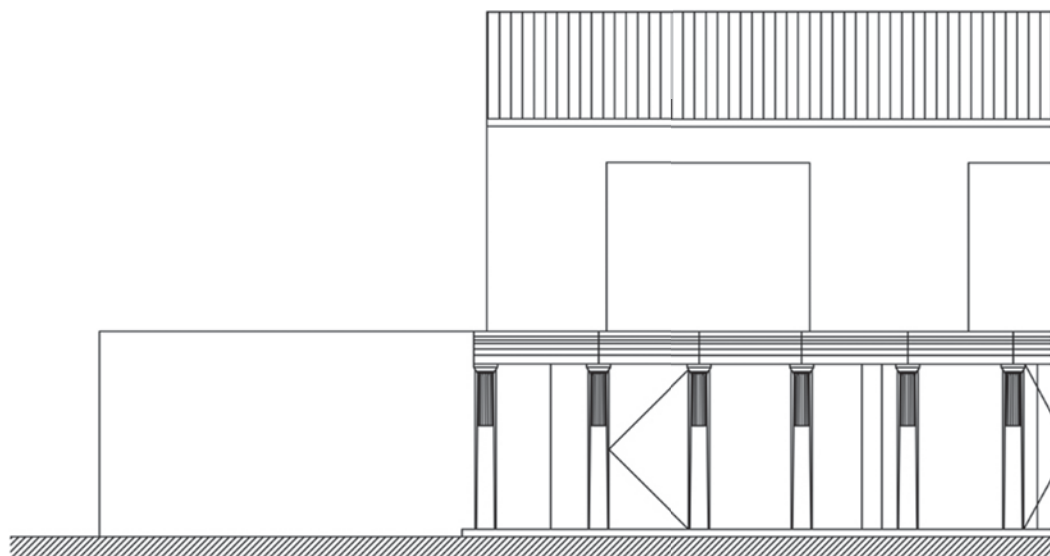
View of the koilon
and of the scene
building.

Δωρικοί
ημικίονες
του προσκηνίου

Doric
semi-columns of
the proskenion

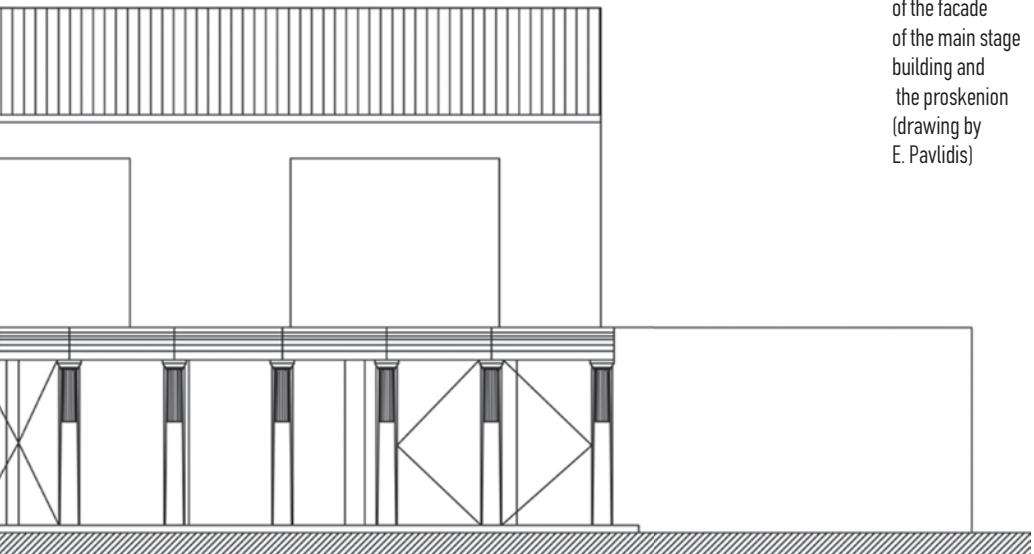
εκατέρωθεν του προσκηνίου θα πρέπει να ταυτιστούν με τους επικλινείς διαδρόμους ανόδου στο δάπεδο του λογείου.

the logeion. The form of the proskenion was studied and restored based on several fragments of the semi-columns and the architrave (epistyle), which had fallen within the orchestra area. Formed by 12 Doric semi-columns with conjoined pillars, the colonnade carried a compact Ionic entablature consisting of a triple banded architrave and cornice. The semi-columns had 10 flutes each, only on their upper parts, and their total height is estimated to have been 2.15m. In the spaces between the pillars there were three door openings and intermediate partitions for the support of paintings. The architrave supported the wooden floor of the 2.4m wide logeion, which had an open facade. The two rectangular oblong structures that survive on either side of the proskenion are associated with the sloping corridors that ascended to the floor of the logeion.

Αναπαράσταση
της όψης
της σκηνής
με το προσκήνιο
(σχέδιο Ε. Παυλίδης)

Reconstruction
of the facade
of the main stage
building and
the proskenion
(drawing by
E. Pavlidis)

**Το έργο
«Βασικές
υποδομές
και εργασίες
αποκατάστασης και
ανάδειξης αρχαίου
θεάτρου
Γιτάνων –
Α΄ Φάση»**

Η ανασκαφή και πλήρης αποκάλυψη του θεάτρου έφερε στο φως εκτός από τη μορφή του και τα σοβαρά δομικά του προβλήματα. Για τον λόγο αυτό, το έτος 2013, με μέριμνα της τότε ΛΒ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και στο πλαίσιο Προγραμματικής Σύμβασης με την Περιφέρεια Ηπείρου, εκπονήθηκε από τον πολιτικό μηχανικό Κωνσταντίνο Ζάμπα «Μελέτη στερέωσης, αποκατάστασης και ανάδειξης του σκηνικού οικοδομήματος, της ορχήστρας και των κεντρικών κερκίδων του αρχαίου θεάτρου Γιτάνων» και σειρά υποστηρικτικών μελετών: γεωλογική-γεωτεχνική μελέτη, στατική μελέτη, μελέτη αρχιτεκτονικής αποτύπωσης και μελέτη ανασύνθεσης του σκηνικού οικοδομήματος*. Είχε προηγηθεί τρισδιάστατη ψηφιακή σάρωση του θεάτρου από το Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και τον καθηγητή Νικόλαο Λιανό.

Ακολούθησε η ένταξη της πράξης «Βασικές υποδομές και εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξης αρχαίου θεάτρου Γιτάνων – Α΄ Φάση» στο Ε.Π. «Θεσσαλία – Στερεά Ελλάδα – Ήπειρος» ως έργο υποψήφιο για ένταξη στο ΕΣΠΑ 2014-2020 και εν συνεχεία στο Ε.Π. «Ήπειρος 2014-2020». Στο φυσικό αντικείμενο του έργου περιλήφθηκε το τμήμα της μελέτης που αφορά την αποκατάσταση των τριών κεντρικών κερκίδων του θεάτρου στο κάτω κοίλο και επιπλέον η αναβάθμιση και συμπλήρωση των υφιστάμενων βασικών υποδομών του αρχαιολογικού χώρου.

Οι αναστηλωτικές εργασίες στο αρχαίο θέατρο αποτέλεσαν τον πυρήνα και το πλέον απαιτητικό αντικείμενο του έργου. Εξαρχής δόθηκε ιδιαίτερη μέριμνα στην εκπόνηση των προβλεπόμενων συμπληρωματικών μελετών, αλλά και όσων μελετών κρίθηκαν στην πορεία απαραίτητες για την εξειδίκευση της μεθοδολογίας των επεμβάσεων.

Οι συμπληρωματικές αρχιτεκτονική και στατική μελέτη εκπονήθηκαν αντίστοιχα από τους Ειρήνη Δουδούμη, αρχιτέκτονα μηχανικό και Γεράσιμο Θωμά, πολιτικό μηχανικό, και περιλάμβαναν συμπλήρωση της αρχιτεκτονικής τεκμηρίωσης και περαιτέρω εξειδίκευση των προτάσεων δομικής αποκατάστασης κάθε

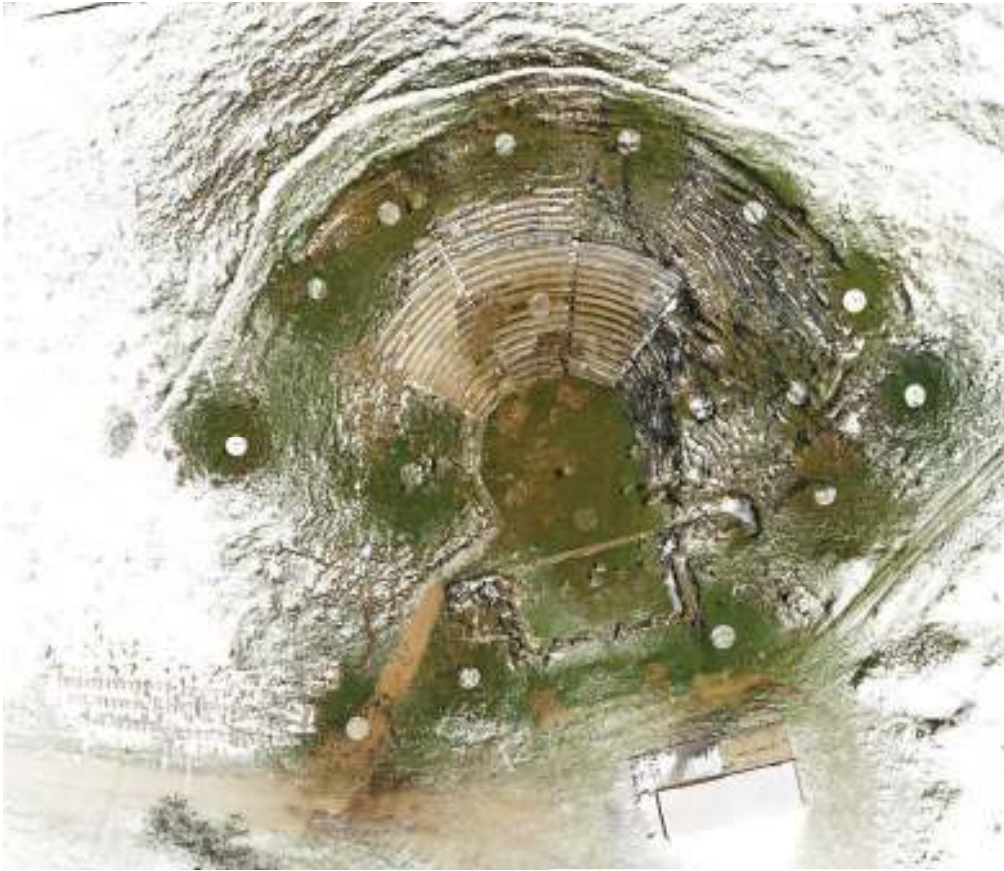
*Η σύνταξη των υποστηρικτικών μελετών έγινε από τους Γ. Θωμά, πολιτικό μηχανικό, Ειρ. Δουδούμη, αρχιτέκτονα, Ε. Παυλίδη, αρχιτέκτονα και «Έδαφος Σύμβουλοι Μηχανικοί Α.Ε.» με επιστημονικό υπεύθυνο τον Γ. Ντουλιά, πολιτικό μηχανικό.

In addition to its form, the excavation and complete exposure of the theatre highlighted several serious structural issues. As a result, in 2013, under the auspices of the then 32nd Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities, and in the context of a Programming Agreement with the Region of Epirus, the civil engineer Konstantinos Zambas was engaged to carry out a study entitled “Study for the reinforcement, restoration and enhancement of the scene, the orchestra, and the central koilon of the ancient theatre at Gitana”. This was accompanied by a number of supporting studies, including the geological-geotechnical and static studies, along with architectural mapping and the study focused on the reconstruction of the scenic building². These studies were preceded by a 3D digital scan of the theatre by the Department of Architectural Engineering of the Democritus University of Thrace, coordinated by Professor Nikolaos Lianos.

Following that, the project “Basic infrastructure and works for the restoration and enhancement of the ancient theatre at Gitana (Phase I)” was included within the Operational Programme “Thessaly – Central Greece – Epirus” as a project for inclusion in the NSRF 2014-2020 and subsequently in the Operational Programme “Epirus 2014-2020”. The project focused on the part of the study regarding the restoration of the three central kerkides of the theatre in the lower koilon. In addition, it included the upgrading and completion of the existing infrastructure of the site. The restoration of the theatre was at the core of the project, and also the most demanding. From the very beginning, special care was given to the preparation of the supplementary studies provided for in the project, as well as of the more specialised ones considered necessary in the course of the works. The supplementary architectural and static studies were prepared by the architect Irini Doudoumi and the civil engineer Gerasimos Thomas, respectively. They included completion of the architectural documentation and further specification of the proposals of structural restoration for each architectural element.

The project “Basic infrastructure and works for the restoration and enhancement of the ancient theatre at Gitana (Phase I)”

*The supporting studies were carried out by the civil engineer G. Thomas, the architects Ir. Doudoumi and E. Pavlidi, and “Edafos Consulting Engineers S.A.” with scientific management by the civil engineer G. Dounias.

Φωτογραμμετρική
αποτύπωση του
αποκατεστημένου
κοίλου με
3D Laser σαρωτή
(αποτύπωση
Γ. Μιχαηλίδης)

3D Laser scanning
after the restoration
works in the central
lower part of the
koinon
(documentation
G. Michailidis)

αρχιτεκτονικού μέλους. Τεχνική έκθεση – μελέτη για τη σύσταση των κονιαμάτων σφράγισης ρωγμών και ενεμάτων συντάχθηκε από τους συντηρητές του έργου, αφού προηγήθηκε ανάλυση δοκιμών σε πιστοποιημένο εργαστήριο. Πραγματοποιήθηκαν, ακόμη, από εξειδικευμένες εταιρείες οκτώ διερευνητικές γεωτρήσεις στο κοίλο με λήψη εδαφικού υλικού και εκπονήθηκε συμπληρωματική γεωτεχνική μελέτη, με την οποία οριστικοποιήθηκε ο τρόπος αποκατάστασης των υποβάσεων των εδωλίων και οι επεμβάσεις στα έγκοιλα, ενώ καθορίστηκαν και οι ακριβείς θέσεις των μελλοντικών εδαφοηλώσεων για την ενίσχυση του αργιλικού υποβάθρου στο νότιο κοίλο. Τέλος, με τη συνδρομή της Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Ηπείρου και του τοπογράφου της Γιώργου Μιχαηλίδη έγινε προσαρμογή όλων των τοπογραφικών υπόβαθρων σε ενιαίο σύστημα γεωαναφοράς και πραγματοποιήθηκε φωτογραμμετρική

The technical report on the study of the composition of crack filling mortars and grouts was drawn up by the project conservators, after sample analysis in a certified laboratory. In the koilon, eight exploratory boreholes were drilled by specialised companies, with soil samples retrieved and a supplementary geotechnical study was prepared, which finalised the methods to be used during the restoration of the bases of the hedolia, as well as the work to be carried out within the underground cavities. The exact positions of future soil nailings were also specified, for the reinforcement of the clay subsoil in the southern koilon. Finally, with the assistance of the Service of Modern Monuments and Technical Works of Epirus and its topographer Giorgos Michailidis, all topographic information was converted to a single georeference system and photogrammetry and digital 3D mapping of the monument was carried out after the completion of the restoration works, in order to ensure the detailed recording of the geometry of the now restored koilon.

An important part of the physical and financial objective of the project concerned the completion and upgrading of the basic infrastructure of the theatre and the archaeological site as a whole.

Διερευνητικές
γεωτρήσεις
στο κούλο

Exploratory
boreholes drilled
in the koilon

και ψηφιακή τρισδιάστατη αποτύπωση του μνημείου μετά από την ολοκλήρωση των αναστηλωτικών εργασιών, ούτως ώστε να εξασφαλιστεί η λεπτομερέστατη τεκμηρίωση της γεωμετρίας του αποκατεστημένου πλέον τμήματος του κοίλου.

Σημαντικό τμήμα του φυσικού και οικονομικού αντικειμένου του έργου αφορούσε τις εργασίες για τη συμπλήρωση και αναβάθμιση των βασικών υποδομών του θεάτρου και του αρχαιολογικού χώρου στο σύνολό του. Για την προσωρινή αποστράγγιση του θεάτρου έγινε ενίσχυση του τεχνητού αναχώματος μεταξύ της κοίτης του ποταμού και του αρχαιολογικού χώρου και κατασκευάστηκε σύστημα αποστράγγισης περιμετρικά του μνημείου που καταλήγει σε φρεάτια συλλογής και απομάκρυνσης των υδάτων με χρήση ηλεκτροκίνητης αντλίας. Τα δίκτυα ηλεκτροδότησης και ύδρευσης επεκτάθηκαν από τις κεντρικές παροχές στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου μέχρι την περιοχή του θεάτρου, ενώ για την πυροπροστασία τοποθετήθηκε νέα πυροσβεστική φωλιά κοντά στο μνημείο. Έγινε ακόμη βελτίωση της βατότητας των υφιστάμενων δρόμων πρόσβασης στο αρχαίο θέατρο και στον οχυρωμένο οικισμό από την είσοδο του αρχαιολογικού χώρου καθώς και ανακατασκευή και ενίσχυση του τμήματος της υπάρχουσας περίφραξης του χώρου που απολήγει στην παρόχθια ζώνη του Καλαμά. Για την αντικεραυνική προστασία επιλέχθηκε η τοποθέτηση εξωτερικού συστήματος αλεξικέραυνων τύπου κλωβών προστασίας στο συγκρότημα των κτηρίων εξυπηρέτησης κοινού στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου και στο μεγαλύτερο από τα δύο μεταλλικά στέγαστρα του αρχαίου Πρυτανείου, κάτω από το οποίο είναι δυνατή η συγκεντρώνση ομάδων επισκεπτών σε περίπτωση καταιγίδας.

Το έτος 2019 προστέθηκαν στο φυσικό αντικείμενο του έργου οι αναγκαίες επεμβάσεις προκειμένου να καταστεί πλήρως προσβάσιμη σε άτομα με αναπηρία η περιοχή εισόδου του αρχαιολογικού χώρου. Η προϋπάρχουσα διαδρομή από τη θύρα εισόδου του χώρου έως τα κτήρια εξυπηρέτησης κοινού, όπου υπήρχαν ήδη ράμπα πρόσβασης αμαξιδίων και χώροι υγιεινής ΑμεΑ, διαμορφώθηκε με κλίσεις και διάστρωση υλικών προδιαγραφών για άτομα με κινητικά προβλήματα και προβλήματα όρασης, ενώ στο σημείο σύνδεσής της με την υφιστάμενη ράμπα των κτηρίων του φυλακίου τοποθετήθηκε ενημερωτική πινακίδα σε γραφή Braille με χορηγία του σωματείου ΔΙΑΖΩΜΑ. Το έτος 2020 εντάχθηκε στο έργο η στερέωση και αντιστήριξη

For the temporary drainage of the theatre, the artificial embankment between the riverbed and the site was strengthened, and a drainage system was constructed along the perimeter of the monument that ends in tanks for the collection and removal of water using an electric pump.

The electricity and water supply networks were extended from the central supply at the entrance to the site and a new fire hose was installed close to the monument.

Accessibility to the theatre and the fortified settlement from the entrance of the archaeological site through the existing road network was improved, while part of the fencing of the site that ends at the Kalamas River was repaired and strengthened. For lightning protection, an external system of earthing cages was installed in the public service buildings at the entrance of the site and in the larger of the two metal canopies of the ancient Prytaneion, beneath which visitors can gather in case of a storm.

In 2019, work was carried out in the entrance area of the site to improve accessibility for visitors with mobility difficulties. The ex-

Η ειδική διαδρομή πρόσβασης ατόμων με κινητικά προβλήματα και προβλήματα όρασης στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου

The wheelchair access ramp for visitors with mobility and vision deficiencies at the entrance of the archaeological site

του τμήματος της δυτικής οχύρωσης πάνω από το θέατρο, που βρισκόταν σε κατάσταση έντονης ετοιμορροπίας και συνιστούσε παράγοντα κινδύνου για το μνημείο, τους εργαζόμενους και τους επισκέπτες του. Οι εργασίες πραγματοποιήθηκαν σύμφωνα με τη «Μελέτη στερέωσης – αντιστήριξης τμήματος της δυτικής οχύρωσης των Γιπάνων», που εκπονήθηκε το 2018, με μέριμνα της Εφορείας και πιστώσεις του Υπουργείου Πολιτισμού, από την εξειδικευμένη μελετητική εταιρεία «Έδαφος Σύμβουλοι Μηχανικοί Α.Ε.» με επιστημονικό υπεύθυνο τον πολιτικό μηχανικό Γεώργιο Ντουριά.

Το έργο ολοκληρώθηκε με τις προβλεπόμενες από το Τεχνικό Δελτίο δράσεις πληροφόρησης του κοινού: τοποθέτηση δίγλωσσων ενημερωτικών πινακίδων και σε γραφή Braille στην περιοχή του θεάτρου, δημιουργία ενημερωτικού εντύπου και διεξαγωγή ημερίδας.

Πινακίδες
με δίγλωσσα
ενημερωτικά
κείμενα βλεπόντων
και σε γραφή Braille

Bilingual
and Braille
information boards
in the theatre area

isting route from the entrance gate to the public service buildings and the ramp to the the accessible toilets was redeveloped with a wheelchair access ramp with the appropriate angle of elevation, suitable for visitors with mobility and vision deficiencies. At the point where the pre-existing ramp meets the public buildings, an information board in Braille was installed, sponsored by DI-AZOMA association.

In 2020, works on the western fortification above the theatre were included in the project. The wall there was heavily eroded and constituted a risk for the monument, employees and visitors alike. The works were based on the “Study for reinforcing and supporting part of the western fortification of Gitana” carried out in 2018 by “Edafos Consulting Engineers S.A.”, managed by the civil engineer Georgios Dounias, under the auspices of the Ephorate and with funding by the Ministry of Culture.

The project was completed with the installation of bilingual and Braille information boards in the theatre area, the creation of an information brochure, and the organising of a day conference.

Συντήρηση, στερέωση και αποκατάσταση των κεντρικών κερκίδων του κάτω κοίλου

Άποψη του κοίλου
πριν από
τις εργασίες
αποκατάστασης

View of the koilon
before
the restoration
works

Σύμφωνα με τα πορίσματα της «Μελέτης στερέωσης, αποκατάστασης και ανάδειξης του σκηνικού οικοδομήματος, της ορχήστρας και των κεντρικών κερκίδων του αρχαίου θεάτρου Γιτάνων» και των πιο εξειδικευμένων υποστηρικτικών μελετών, ιδιαίτερος δε της γεωτεχνικής μελέτης, η κατάσταση του κοίλου προκλήθηκε από υποχωρήσεις του εδάφους λόγω καθίζησης ή τοπικής ολίσθησης, που αποδόθηκαν σε έγκοιλα του βράχου, κυρίως όμως στην υπέρβαση της διατμητικής αντοχής του αργιλικού υποστρώματος και στη δράση υπόγειων υδάτων. Οι σημαντικότερες δομικές βλάβες του μνημείου αφορούσαν σε παραμορφώσεις, θραύσεις μελών, ρηγματώσεις, απολεπίσεις και απώλεια υλικού και εντοπίζονταν σε μεγαλύτερη έκταση στις ακραίες κερκίδες και στο άνω κοίλο.

Η πρόταση αποκατάστασης των τριών κεντρικών κερκίδων του κοίλου, όπως διατυπώνεται στη μελέτη, προέβλεπε απομάκρυνση από τη θέση τους των εδωλίων που εμφανίζουν διαμπερείς θραύσεις και κατακερματισμό και συγκόλληση των θραυσμένων μελών, επανατοποθέτηση των συγκολλημένων και συντηρημένων εδωλίων μετά από εξυγίανση της υπόβασης, επί τόπου ανα-

Based on the results of the “Study for the reinforcement, restoration and enhancement of the scene, the orchestra, and the central koilon of the ancient theatre at Gitana” and its supporting studies, particularly the geotechnical one, it was clear that the condition of the koilon was due to subsidence or localised movement of the ground. This was attributed partly to cavities within the bedrock but mainly to the weight of the structure exceeding the shear strength of the clay substratum when saturated with groundwater. The most significant structural damage concerned deformation, fractures, cracking, splintering, and loss of material, which was most pronounced on the edges of the kerkides and in the upper koilon.

As recommended by the study, the restoration of the three central kerkides of the koilon included the removal of the hedolia that were fractured and fragmented and their rejoining and repositioning, after the problems with the cavities and clay soils were solved. Slightly moved hedolia with minor cracks were repositioned, while geotechnical investigation of the cavities in the bedrock and reinforcement of the clay soil was undertaken to address the movement issues. There was no special provision for

Conservation, reinforcement and restoration of the central part of the lower koilon

Απόσπαση και μεταφορά θραυσμένων εδωλίων στο εργαστήριο συντήρησης

Removal and transport of the fractured and fragmented hedolia to the conservation laboratory

τάξεις των εδωλίων που εμφανίζουν μέσης κλίμακας μετακινήσεις αλλά όχι διαμπερείς θραύσεις, και γεωτεχνική διερεύνηση των εγκοιλών και ενίσχυση του αργιλικού υποβάθρου με εδαφοηλώσεις, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα του εδάφους. Για τα υποπόδια δεν υπήρχε κάποια ιδιαίτερη πρόβλεψη, καθώς δεν είχε ολοκληρωθεί η ανασκαφική τους διερεύνηση και αποκάλυψη και είχαν κριθεί ως εξαιρετικά αποσπασματικής διατήρησης.

Κατά την υλοποίηση του έργου μας, η συντήρηση και αποκατάσταση του κοίλου πραγματοποιήθηκε από διεπιστημονική ομάδα εξειδικευμένου προσωπικού, σύμφωνα με τη μεθοδολογία της εγκεκριμένης μελέτης και τις αρχές των διεθνών συμβάσεων για τα αναστηλωτικά έργα, με γνώμονα την αρχή της αναστηρικότητας και λαμβάνοντας πρωτίστως υπόψη όλα τα νέα αρχαιολογικά δεδομένα που συλλέχθηκαν και μελετήθηκαν κατά τη διάρκεια του έργου, με στόχο να επιτευχθεί στον μέγιστο δυνατό βαθμό η προσέγγιση της αυθεντικής χάραξης και γεωμετρίας του θεάτρου.

Συντηρήσεις – συγκολλήσεις

Στο σύνολο των εδωλίων των τριών κεντρικών κερκίδων του κάτω κοίλου έγινε καθαρισμός των επιφανειών από βιολογικές επικαθήσεις, με χρήση κατάλληλου βιοκτόνου που προσδιορίστηκε κατόπιν εργαστηριακών δοκιμών στο Κέντρο Λίθου του Υπουργείου Πολιτισμού. Όσα αρχιτεκτονικά μέλη είχαν υποστεί διαμπερείς θραύσεις, εδώλια, υποπόδια και βαθμίδες, αποσπαστήκαν από τη θέση τους προκειμένου να συντηρηθούν στον ερ-

the footrests, as their investigation had not been completed and they were very poorly preserved.

During the implementation of the project, the conservation and restoration of the koilon was carried out by a multidisciplinary team of specialists, based on the recommendations of the individual studies and the principles of international conventions for restoration projects. All of the works carried out were guided by the principle of reversibility and took into account the new archaeological evidence revealed during the project, with the aim being to match as closely as possible the original layout and geometry of the theatre.

Συντήρηση και
συγκόλληση
θραυσμένων
εδωλίων

Conservation
and rejoining
of the fragmented
hedolia

Επανατοποθέτηση
στο κοίλο των
συντηρημένων
εδωλίων

Repositioning
of the hedolia
after their
conservation

γοταξιακό οικίσκο, αφού προηγήθηκε η σχεδιαστική και φωτογραφική τους αποτύπωση. Η αποσυναρμολόγηση έγινε ανά κερκίδα και σειρά και η μεταφορά τους με τη χρήση γερανοφόρου οχήματος και μικρής φορητής γερανογέφυρας. Τα θραυσμένα μέλη συγκολλήθηκαν με οπλισμούς από ράβδους τιτανίου, ενώ για τον καθαρισμό της επιφάνειας, τις σφραγίσεις και την εφαρμογή ενεμάτων εφαρμόστηκαν οι προδιαγραφές των εγκεκριμένων σχετικών μελετών. Κατά την εξέλιξη του έργου, ο αριθμός των προς συγκόλληση μελών αυξήθηκε σημαντικά, δεδομένου ότι μικρές ή και διαμπερείς θραύσεις, μη εμφανείς κατά την περίοδο εκπόνησης των μελετών, έγιναν αντιληπτές κατά τη διαδικασία καθαρισμού των επιφανειών και ανάσυρσης των εδωλίων.

Conservation and repair

The surfaces of the hedolia in the three central kerkides of the lower koilon were cleaned of organic residues using an appropriate biocide that was selected after laboratory tests at the Centre for the Study of Stone of the Ministry of Culture. Fractured architectural elements, such as hedolia, footrests and steps, were drawn and photographed in-situ and then removed for conservation on-site. Each kerkis was dismantled by row and transported using a crane vehicle and a small portable crane bridge. The broken pieces were joined using titanium rods, along with surface cleaning, sealing and grouting following the recommendations of the relevant studies. During the project the number of hedolia requiring repair increased significantly as many small fractures, which were not initially visible, became apparent during surface cleaning and lifting.

Restoration

For those hedolia of the three central kerkides that were unbroken but slightly out of place in terms of the original geometry of the monument, including those that were tilted, in-situ restoration was undertaken. They were removed and placed nearby for safe keeping while the underlying footrest slabs were removed for conservation. In addition, bedding material was added below each row, consisting of stabilised ternary soil, with appropriate wetting and compaction.

Footrests

Significant for the architectural documentation of the monument was the complete exposure of the slabs of the footrests, part of which usually extended beneath the overlying hedolia. Although the slabs were broken, most of them maintained their full dimensions and shape. To enable them to be refitted, the slabs were photographed and drawn in-situ, before being removed for re-assembly in the workshop, when their thickness permitted it.

Excavation and substratum documentation

Excavation beneath the detached hedolia set out to investigate their original foundation, which proved invaluable for the restoration that followed. It was found that a large number of he-

Συντήρηση και
συγκόλληση των
κατακερματισμένων
υποποδίων

Conservation
and rejoining
of the fragmented
footrests

Ανατάξεις

Για τα εδώλια των τριών κεντρικών κερκίδων που δεν ήταν θραυσμένα αλλά εμφάνιζαν μικρής κλίμακας μετακίνηση ως προς την αρχική γεωμετρία του μνημείου, συνήθως κλίση ή οριζόντια μετατόπιση προς τα εμπρός, η εγκεκριμένη μελέτη προέβλεπε την επί τόπου ανάταξή τους. Τα εν λόγω μέλη μετακινήθηκαν και τοποθετήθηκαν προσωρινά σε γειτονικά ασφαλή σημεία, ούτως ώστε να αποσπασθούν προς συντήρηση οι υποκείμενες πλάκες υποποδίων αλλά και να κατασκευαστεί ενιαία ανά σειρά η υπόβαση από τριμερές σταθεροποιημένο εδαφικό υλικό με κατάλληλη διαβροχή και συμπύκνωση.

Υποπόδια

Σημαντική για την αρχιτεκτονική τεκμηρίωση του μνημείου υπήρξε και η πληρέστερη αποκάλυψη των πλακών υποποδίων, τμήμα των

hedolia, much larger than originally thought, were laid directly on the conglomerate rock that had been hewn for the purpose. The rock surface provided a secure guide for the re-positioning of the hedolia and footrests for each row. Where there was no rock present, the base of the hedolia was underlain by compacted soil, small rocks and pottery fragments, while small independent pieces of the same rock were used in places in conjunction with compact soil. Quite often, since the lower surface of the seats had been left semi-worked, angular rocks were used as wedges to achieve the desired level, a technique which was also applied during the restoration.

The finds brought to light during the excavation and cleaning of the koilon were few. The most impressive was a fragment of a marble female torso, which, based on its garment type, could tentatively be identified with a statuette of Athena. Most of the bronze coins recovered were mints of the Epirote League, which confirms the principal use of the theatre during the 3rd and 2nd centuries B.C.

Ανασκαφική
διερεύνηση και
αποκάλυψη
της αρχαίας
υπόβασης
των εδωλίων
του κοίλου

Excavation beneath
the detached
hedolia set out
to investigate
their original
foundation

οποίων εισέρχονταν κατά κανόνα κάτω από τα υπερκείμενα έδρανα. Οι πλάκες βρέθηκαν θραυσμένες ή και κατακερματισμένες, διατηρώντας όμως στην πλειονότητά τους τις πλήρεις διαστάσεις και τη μορφή τους. Προκειμένου να διασωθεί η ακεραιότητα και η αναγνωσιμότητά τους, τα υποπόδια τεκμηριώθηκαν επί τόπου με φωτογράφιση και σχεδιαστική αποτύπωση, εν συνεχεία δε, ανασύρονταν για να συγκολληθούν στο εργαστήριο όταν το πάχος τους το επέτρεπε.

Ανασκαφική διερεύνηση – τεκμηρίωση υποβάθρου

Η ανασκαφική έρευνα στις περιοχές των αποσπασθέντων εδωλίων, που αποσκοπούσε στη διερεύνηση της αρχαίας έδρασης των μελών, υπήρξε διαφωτιστική και πολύτιμη για την αναστήλωση που ακολούθησε. Διαπιστώθηκε ότι μεγάλος αριθμός εδωλίων, πολύ μεγαλύτερος από ό,τι αρχικά είχε υποθεθεί, εδραζόταν απευθείας στον κροκαλοπαγή βράχο που είχε καταλλήλως λαξευτεί για τον σκοπό αυτό. Η διαμορφωμένη βραχώδης επιφάνεια υπήρξε ασφαλής οδηγός για τον καθορισμό της στάθμης επανατοποθέτησης των μελών (εδράνων και υποποδίων) ανά σειρά. Όπου δεν υπήρχε βραχώδες υπόστρωμα, η υπόβαση των εδωλίων είχε κατασκευαστεί επιφανειακά με τεχνητά συμπιεσμένα γαιώδη υλικά, λατύπη και θραύσματα κεραμικής, ενώ κατά τόπους μικρά ανεξάρτητα τμήματα βράχου με τη μορφή κορημάτων χρησιμοποιήθηκαν σε συνδυασμό με τις συμπυκνωμένες επικώσεις για την έδραση των εδωλίων. Αρκετά συχνά, δεδομένου ότι η κάτω επιφάνεια των εδωλίων είχε αφεθεί ημίεργη, λατύπες είχαν χρησιμοποιηθεί ως «σφήνες» για την επίτευξη της επιθυμητής στάθμης, τεχνική η οποία εφαρμόστηκε και κατά την αποκατάσταση.

Τα ευρήματα που προέκυψαν κατά την ανασκαφική διερεύνηση και τον καθαρισμό του κοίλου ήταν λιγοστά. Το πιο εντυπωσιακό από αυτά, είναι τμήμα μαρμάρινου γυναικείου κορμού, που από την απόδοση του ενδύματος θα μπορούσε με επιφύλαξη να ταυτιστεί με αγαλμάτιο Αθηνάς. Τα περισσότερα χάλκινα

Τμήμα μαρμάρινου
γυναικείου
αγάλματος πιθανώς
της θεάς Αθηνάς

Part of a marble
female statue
possibly of the
goddess Athena

Λίθινο
διακοσμημένο
μέλος από
οικοδόμημα ή
βάθρο

Decorated
architectural
fragment

Χάλκινη αιχμή
βέλους

Bronze
arrowhead

Πήλινη εξάεδρη
σφραγίδα

Six-sided clay seal

Χάλκινα νομίσματα
Κέρκυρας και
του Κοινού
των Ηπειρωτών

Bronze coin issues
of Korcyra and
of the Epirote
League

νομίσματα αποτελούν εκδόσεις του Κοινού των Ηπειρωτών και επιβεβαιώνουν τη χρονολόγηση και κύρια χρήση του μνημείου στον 3^ο και 2^ο αι. π.Χ.

Επανατοποθέτηση

Διαδοχικά ανά κερκίδα και σειρά πραγματοποιήθηκε και η επανατοποθέτηση των συντηρημένων πλέον εδράνων και υποποδίων των εδωλίων. Για την έδραση των αρχιτεκτονικών μελών κατασκευάστηκε υπόβαση από τριμερές μείγμα σταθεροποιημένου εδαφικού υλικού με κατάλληλη διαβροχή και συμπύκνωση.

Επανατοποθέτηση
στο κοίλο
των συντηρημένων
εδωλίων

Repositioning
of the hedolia
after their
conservation

Repositioning

Repositioning of the hedolia and their footrests was carried out successively, per kerkis and row. A sub-base for the architectural members was constructed from a tripartite mixture of compacted soil with appropriate wetting and compaction. Particular care was taken to strengthen and secure the clay substratum of the koilon in the places where it showed signs of movement, as is the case of the upper rows of kerkis V. To stabilize the soil in this area, stone filled wire boxes in a tiered arrangement and at levels suitable for the placing of the hedolia were adopted, instead of the originally intended soil nailings, which were thought inappropriate given the limited space within the middle of the koilon.

Adding members from new stone

Τοποθέτηση και
λιθοπήρωση
συρματοκιβωτίων
για τη
σταθεροποίηση
του υποβάθρου
των εδωλίων

Stone filled wire
boxes for stabilizing
the soil under
the hedolia

Λάξευση και
τοποθέτηση
εδωλίων
από νέο λίθο

Carving and
placement
of hedolia
from new stone

Ιδιαίτερη φροντίδα δόθηκε στην ενίσχυση και εξασφάλιση του αργιλικού υποστρώματος του κοίλου στα σημεία όπου το έδαφος παρουσίαζε έντονο ερπυσμό και ολίσθηση, όπως είναι η περίπτωση των ανώτερων σειρών της κερκίδας V. Στην περιοχή αυτή για τη σταθεροποίηση του εδάφους, αντί των αρχικά προβλεπόμενων εδαφοηλώσεων, που κρίθηκε ότι δεν ήταν σκόπιμο να εφαρμοστούν σε τόσο περιορισμένη έκταση στο μέσον του κοίλου, τοποθετήθηκαν συρματοκιβώτια με λιθοπλήρωση σε βαθμιδωτή διάταξη και στάθμες κατάλληλες για την υποδοχή των εδωλίων.

Προσθήκη μελών από νέο λίθο

Την αποκατάσταση των τριών κεντρικών κερκίδων ολοκλήρωσε η τοποθέτηση πέντε εδράνων εδωλίων και τεσσάρων βαθμίδων από νέο λίθο σε σημεία όπου τα αρχαία μέλη είχαν απωλεσθεί. Το νέο υλικό εξασφαλίστηκε από γειτονικά λατομεία, που διαθέτουν ασβεστόλιθο όμοιας ορυκτολογικής σύστασης με τον αρχαίο αυθεντικό λίθο του θεάτρου, και λαξεύτηκε επί τόπου από τους γλύπτες Σπύρο Λισγάρα, Αμαλία Φλώρου και Ανδρέα Αραπάκη.

Τεκμηρίωση και
τακτοποίηση
αρχιτεκτονικών
μελών του
προσκηνίου

Documentation
and arrangement
of architectural
elements
from
the proskenion

The restoration of the three central kerkides was completed by the placement of five hedolia and four steps of new stone in cases where the ancient members had been lost. The new material was obtained from neighbouring quarries, which have limestone of the same mineralogical composition as the ancient original stone used for the theatre. These were carved on site by the sculptors Spyros Lisgaras, Amalia Florou and Andreas Arapakis.

Arrangement and documentation of scattered and unidentifiable architectural elements

Alongside the restoration work, emphasis was also placed on the detailed documentation of the theatre, with the aim being to restore the monument as closely as possible to its original construction and form. Architectural elements scattered in the orchestra area were collected for this purpose, numbered and stored in a designated area to the north of the monument, so that they may in the future be identified and refitted in their original or similar positions. In the storage area, additional fragments of hedolia

Ορθομωσαϊκό του
αποκατεστημένου
κόλου
(αποτύπωση
Γ. Μιχαηλίδης)

Orthomosaic
of the kailon
after the completion
of the restoration
works
(documentation
G. Michailidis)

Τακτοποίηση – τεκμηρίωση διάσπαρτων και αταύτιστων μελών
Παράλληλα με τις αναστηλωτικές εργασίες, έμφαση δόθηκε στη λεπτομερή τεκμηρίωση του θεάτρου, με σκοπό την κατά το δυνατόν μεγαλύτερη προσέγγιση της αρχικής χάραξης και μορφής του μνημείου στο πλαίσιο της αποκατάστασής του.

Περισυλλέχθηκαν για τον σκοπό αυτό και αριθμήθηκαν τα διάσπαρτα στην ορχήστρα αρχιτεκτονικά μέλη και τακτοποιήθηκαν σε διαμορφωμένο χώρο απόθεσης βόρεια του μνημείου, ώστε να είναι διαθέσιμα προς ταύτιση και ενδεχόμενη επανατοποθέτηση στις αρχικές ή ομόλογες θέσεις. Στον ίδιο χώρο τοποθετήθηκαν, αφού τεκμηριώθηκαν στη θέση που βρέθηκαν, και νέα θραύσματα εδωλίων που αποκαλύφθηκαν κατά τον καθαρισμό της βόρειας παρόδου. Τέλος, τα ταυτισμένα από τη σχετική μελέτη αποκατάστασης του σκηνικού οικοδομήματος αρχιτεκτονικά μέλη του προσκηνίου (ημικίονες και τμήματα του θριγκού) σημάνθηκαν αναλόγως και μεταφέρθηκαν με σκοπό την προστασία τους στον εργοταξιακό οικίσκο, έως ότου προγραμματιστεί μελλοντικά η αναστήλωση της σκηνής.

Γεωργία Γλιόκου, Βασιλική Λάμπρου

that were uncovered during the cleaning of the northern parodos were also placed, after being documented in the positions that they were found. Finally, the architectural elements of the proskenion (semi-columns and parts of the entablature) identified during the restoration study of the scenic building, were labelled accordingly and moved to the site's workshop building for safe keeping, pending their future restoration.

Georgia Pliakou, Vassiliki Lamprou

**Στερέωση
και
αποκατάσταση
της δυτικής
οχύρωσης**

Η οχύρωση των Γιπάνων έχει μήκος περίπου 2.500 μ. και περιβάλλει όχι μόνο τον οικιστικό πυρήνα της πόλης αλλά και την απόκρημνη πλαγιά του όρους της Βρυσέλλας. Η οχυρωματική γραμμή ενισχύεται στο βόρειο τμήμα της με εννέα ορθογώνιους και έναν ημικυκλικό πύργο. Αντίθετα, στη νότια και δυτική πλευρά δεν εντοπίζονται πύργοι, αλλά ακολουθείται η οδοντωτή χάραξη με δεκαέξι συνολικά θλάσεις, ελαφρές δηλαδή μετατοπίσεις του άξονα του τείχους, που ακολουθούν το φυσικό ανάγλυφο. Η πρόσβαση στο εσωτερικό του οικισμού εξασφαλιζόταν μέσω έξι πυλών. Με βάση τα επιμέρους χαρακτηριστικά, η κατασκευή του μπορεί να τοποθετηθεί στο β' μισό του 4^{ου} και τις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ.

Η δυτική οχύρωση

Το τμήμα του τείχους πάνω ακριβώς από το θέατρο, στο οποίο πραγματοποιήθηκαν εργασίες στερέωσης και αποκατάστασης, αποτελεί μέρος της δυτικής οχύρωσης που εκτείνεται μεταξύ του Πρυτανείου νότια και ενός, επίσης μνημειακού χαρακτήρα, κτηρίου (κτήριο Γ) προς βορρά. Εδώ ανοίγονται δύο από τις έξι πύλες του οχυρωματικού περιβόλου, η κύρια πύλη του Πρυτανείου και μια μικρότερη πυλίδα βορειότερα, που συνέδεαν άμεσα τον οικισμό με την περιοχή του θεάτρου.

Η δυτική οχύρωση διατηρείται σε μέγιστο ελεύθερο ύψος πάνω από 2,50 μ. και φθάνει σε πλάτος τα 2,50 μ. Η εξωτερική παρειά του τείχους ακολουθεί το πολυγωνικό σύστημα δόμησης με πο-

Άποψη
της δυτικής οχύρωσης
επάνω από το θέατρο
πριν από την έναρξη
των εργασιών
στερέωσης και
αντιστήριξης

View of the western
fortification above
the theatre
before the
reinforcement and
restoration works

The fortifications of Gitana are approximately 2,500m long and surround not only the residential core of the city, but also the steep slopes of the Vrysella Mountain. They are reinforced in their northern part with nine rectangular and a single semi-circular tower. In contrast, no towers were found along the southern and western fortifications, but the indented trace is employed on the course of the wall on these two sides, with slight displacements of its axis, following the natural relief. Access to the settlement within the walls was through six gates. Based on the characteristics of the fortifications, their construction can be placed within the second half of the 4th and the early 3rd centuries B.C.

The western fortification

The wall directly above the theatre, where reinforcing and restoration work was carried out, forms part of the western fortification that extends between the Prytaneion to the south and another building to the north, also of monumental character. Two of the six gates open here, the main gate of the Prytaneion and a smaller one to the north, which directly connected the settlement with the area of the theatre. The western fortification is preserved at a height of over 2.5m, with a width of 2.5m as well. The outer side of the wall follows the polygonal masonry with well-fitted stones, while in the area of the gate of the Prytaneion, the isodomonic system was adopted. The inner side of the wall is less elaborate, with two rows of loosely jointed irregular stones. The core filling between the two faces consists of small and mid-sized irregular unworked stones, angular gravel and compact clay soil. In places, there are small vertical walls which functioned as interior buttresses to facilitate the filling of the core with stones during construction, or as connecting elements to stabilize the two sides.

Structural problems and failures

In the spring of 2011 a large stone broke off from the outer face of the wall and fell into the koilon, causing damage to the surface of three hedolia and the displacement of an architectural member, necessitating a comprehensive plan of interventions to restore the structural integrity of the wall. According to the approved “Study for reinforcing and supporting part the western fortification of Gitana”, several problem areas were identified

λύ καλά αρμοσμένου -εν ξηρώ- λίθους και μόνο στην περιοχή της πύλης του Πρυτανείου εφαρμόζεται το ισοδομικό σύστημα. Λιγότερο επιμελημένη είναι η διαμόρφωση της εσωτερικής παρειάς που είναι κατασκευασμένη από δύο σειρές ακανόνιστων λίθων με χαλαρή συναρμογή. Ο πυρήνας, το γέμισμα δηλαδή του τείχους μεταξύ των δύο παρειών, αποτελείται από μικρούς και μεσαίου μεγέθους αργόλιθους, λατύπες και σφικτό αργιλικό χώμα. Κατά διαστήματα εμφανίζονται εγκάρσια τοιχεία, που λειτουργούσαν ως εσωτερικές αντηρίδες ώστε να διευκολυνθεί η λιθοπλήρωση του πυρήνα κατά την κατασκευή ή και ως συνδετήρια στοιχεία για τη σταθεροποίηση των δύο παρειών.

Δομικά προβλήματα – μηχανισμοί αστοχίας

Η αποκόλληση και πτώση στο κοίλο του θεάτρου ενός μεγάλου λίθου από το εξωτερικό μέτωπο του τείχους την άνοιξη του 2011 προκάλεσε φθορές στην επιφάνεια τριών εδωλίων και μετατόπιση ενός αρχιτεκτονικού μέλους, καθιστώντας επιβεβλημένη την εφαρμογή ενός συνολικού σχεδίου επεμβάσεων για την αποκατάσταση της στατικής επάρκειας του τείχους. Σύμφωνα με την εγκεκριμένη «Μελέτη στερέωσης – αντιστήριξης τμήματος της δυτικής οχύρωσης των Γιτάνων», με την οποία προσδιορίστηκαν τα προβλήματα και προτάθηκαν οι βέλτιστες μέθοδοι επέμβασης, το τμήμα αυτό της δυτικής οχύρωσης παρουσίαζε σημαντικά σημάδια καταπόνησης με ποικίλα δομικά προβλήματα, που επηρέαζαν την ευστάθεια και την ακεραιότητά του. Στα πιο επικίνδυνα σημεία παρατηρούνταν καταρρεύσεις, μετακινήσεις ή στροφές και επισφαλής έδραση λίθων της εξωτερικής παρειάς καθώς και απώλεια ή διατάραξη μεγάλων τμημάτων του πυρήνα. Καταγράφηκαν επίσης οριζόντιες μετακινήσεις των λίθων της στέψης της εξωτερικής παρειάς, αποκλίσεις από την κατακόρυφο και ατελής ευστάθεια έως ετοιμορροπία.

Προσδιορίστηκαν, τέλος, οι μηχανισμοί που συντέλεσαν συνδυαστικά με τη δράση τους στη δημιουργία των επιμέρους αστοχιών. Αυτοί συμπεριλάμβαναν τις ωθήσεις γαιών, λόγω της μακροχρόνιας συσσώρευσης μεγάλου όγκου υλικών εσωτερικά του τείχους αλλά και εξαιτίας της δράσης όμβριων και επιφανειακών υδάτων, την εξώθηση των λίθων από την ανάπτυξη μεγάλων ριζικών συστημάτων στους αρμούς, τα προβλήματα θεμελίωσης λόγω υποχώρησης του εδάφους και την εξασθένηση της ευστάθειας του τείχους από ενδεχόμενη δράση σεισμικών φορτίων.

and a number of interventions suggested. The western fortification walls showed significant signs of stress with various structural problems affecting its stability and integrity. At the most dangerous points, collapses, displacements or bends, along with precarious positioning of stones on the outer face were observed, as well as loss or disruption of large parts of the core. Horizontal movement of the stones of the top courses of the exterior face of the wall, along with deviations from the vertical axis and collapses were also recorded. The processes that led to the failures within the wall were identified, including outward pressure due to the long-term accumulation of a large volume of material, along with the effects of rain and surface water. Other detrimental processes included root growth within joints, foundation problems due to soil subsidence and the reduction in the stability of the wall due to seismic events.

Interventions and works

The interventions carried out included prevention, structural strengthening and restoration of the wall, as well as shaping of the ground surface and drainage work in the surrounding area. Before the start of the planned works, the intervention area to the east of the wall was checked with test pits for the existence of archaeological remains. Trial trenches were also dug along the

Οι συσσωρευμένες
φερτές επικώσεις
εσωτερικά
της δυτικής
οχύρωσης

The accumulated
soil
embankments
inside the western
fortification

Επεμβάσεις – εργασίες

Οι επεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν περιλάμβαναν εργασίες πρόληψης, δομικής ενίσχυσης και αποκατάστασης στο τείχος καθώς και εργασίες διαμόρφωσης και αποστράγγισης στον περιβάλλοντα χώρο του.

Πριν από την έναρξη των προβλεπόμενων εργασιών, η περιοχή επέμβασης στα ανατολικά του τείχους ελέγχθηκε με δοκιμαστικές τομές, ώστε να διερευνηθεί η ύπαρξη αρχαιολογικών καταλοίπων. Διερευνητικές τομές διενεργήθηκαν και κατά μήκος της εξωτερι-

Συσσώρευση
επιχώσεων
εσωτερικά
της δυτικής
οχύρωσης και
παράμορφωση του
εσωτερικού της
μετώπου

Accumulation
of soil
inside the wall
and deformation
of its inner face

outer face of the wall to check its foundation. This was followed by extensive excavations using machinery in the area within the walls, during which large accumulated soil embankments were removed, to reduce the pressures exerted on the wall and to fully reveal its inner face, for which there was a very fragmentary picture. At the same time, the slope to the east of the wall was shaped to enable the runoff of surface water and to reduce the amount of water penetrating the structure of the monument.

Work on the wall began by removing unwanted vegetation from the joints between the stones of the outer face and from the core, as well as by fully exposing the capstones of the outer and inner faces and the core of the wall, which were either completely obscured or only partially visible. Subsequently, to enable the documentation of the various interventions, the wall was divided into individual sections and the stones of the external face were recorded and numbered. The work was initially focused on the outer face, with capstones removed or dismantled where required, cleaned of their original footing material and repositioned in order to correct any misalignments and restore the geometry of the wall.

Stones in precarious positions in the face were anchored and secured using stainless steel rods driven into the core. The upper surface of the core was coated with mortar, which was reinforced in places using a geogrid, with a final deep grouting in order that the stone fill of the core remained visible.

During the course of the work it was found that the inner face of the wall was strongly deformed, requiring extensive intervention, including refixing and repositioning of the capstones, the application of mortar with deep grout and in some places increasing its height. At the same time, conservation and restoration of the stones of the external face was carried out, which included the documentation of problem areas, chemical and mechanical cleaning, refixing of broken stones with titanium rods and small scale repair of exfoliated surfaces. Grout and sealing products were applied, while in some cases artificial stones were cast to ensure the strength of the lower courses of the exterior face of the wall. With the assistance of the Service of Modern Monuments and Technical Works of Epirus and its topographer Georgios Michailidis photogrammetric scanning of the upper surface and outer face of the wall was carried out before and after completion of the restoration

κής παρειάς του τείχους για τον έλεγχο της θεμελίωσής του. Ακολούθησε εκτεταμένη αποχωμάτωση με μηχανικά μέσα στην περιοχική εσωτερικά του τείχους, κατά την οποία απομακρύνθηκε μεγάλος όγκος των συσσωρευμένων φερτών επικώσεων, με σκοπό τη μείωση των ασκούμενων πιέσεων στο τείχος και την πλήρη αποκάλυψη της εσωτερικής παρειάς του, για την οποία υπήρχε πολύ αποσπασματική εικόνα. Παράλληλα, το πρανές ανατολικά του τείχους διαμορφώθηκε με κλίση κατάλληλη για την ομαλή απομάκρυνση των επιφανειακών υδάτων και την αποφυγή της εισροής τους στη δομή του μνημείου.

Οι εργασίες στο τείχος ξεκίνησαν με την απομάκρυνση της ανεπιθύμητης βλάστησης από τους αρμούς των λίθων του εξωτερικού μετώπου και από τον πυρήνα, καθώς και την πλήρη αποκάλυψη της στέψης του εξωτερικού μετώπου, του πυρήνα και της εσωτερικής παρειάς του τείχους, που ήταν καθόλου ή εν μέρει ορατά.

Ακολουθώντας και για τη διευκόλυνση της τεκμηρίωσης των παρεμβάσεων, το τείχος χωρίστηκε σε επιμέρους τμήματα και οι λίθοι της εξωτερικής όψης ταυτοποιήθηκαν λαμβάνοντας συνεχόμενη αρίθμηση.

Οι επεμβάσεις επικεντρώθηκαν αρχικά στην εξωτερική παρειά του τείχους. Έγινε τοπική ανάταξη ή αποσυναρμολόγηση των κορυφαίων λίθων, όπου απαιτούνταν, εξυγίανση του υποβάθρου τους και επανατοποθέτηση με ταυτόχρονη άρση των παραμορφώσεων για την επαναφορά της γεωμετρίας. Οι επισφαλείς λίθοι της όψης αγκυρώθηκαν με χρήση αθέατων οπλισμών από ράβδους ανοξείδωτου χάλυβα που πακτώθηκαν στον πυρήνα, στην ανώτερη επιφάνεια του οποίου έγινε εφαρμογή κονιάματος επίπασης, κατά τόπους ενισχυμένου με γεώπλεγμα, και βαθύ τελικό αρμολόγημα, ώστε να παραμείνει ορατή η λιθοπλήρωσή του.

Όπως διαπιστώθηκε στην πορεία των εργασιών, η εσωτερική παρειά του τείχους παρουσίαζε έντονες παραμορφώσεις και γι' αυτό απαιτήθηκαν εκτεταμένες επεμβάσεις, όπως στερέωση – ανάταξη των λίθων της στέψης, εφαρμογή κονιάματος με βαθύ αρμολόγημα και κατά τόπους ανάκτηση σε ύψος.

Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε συντήρηση - αποκατάσταση σε λίθους του εξωτερικού μετώπου, που περιλάμβαναν αποτύπωση παθολογίας, χημικό και μηχανικό καθαρισμό, συγκολλήσεις θραυσμένων λίθων με οπλισμούς από ράβδους τιτανίου, μικρο-

work. The interventions were completed with the installation of an open rainwater drainage ditch of prefabricated sections inside the fortification wall and parallel to it.

Trial trenches

The trial trenches were excavated against the inner and outer faces of the wall as part of the archaeological documentation, revealing the morphology of the foundations and the stratigraphic succession of the sediments. Both the outer and inner face of the wall are constructed on the bedrock which slopes steeply west-

Η αποκάλυψη
της στέψης
της δυτικής
οχύρωσης

The
unearthing
of the outer and
inner faces and
the core
of the wall

στερεώσεις απολεπίσεων, εφαρμογή ενεμάτων και σφραγίσεων καθώς και χύτευση τεχνητού λίθου σε σημεία όπου κρίθηκε αναγκαίο για την ενίσχυση της βάσης της εξωτερικής παρειάς. Με τη συνδρομή, τέλος, της Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Ηπείρου και του τοπογράφου της Γιώργου Μιχαηλίδη πραγματοποιήθηκε φωτογραμμετρική αποτύπωση κάτοψης και όψης πριν και μετά την ολοκλήρωση των στερεωτικών εργασιών.

Οι επεμβάσεις ολοκληρώθηκαν με την τοποθέτηση στη ζώνη εσωτερικά του τείχους και παράλληλα με την οχύρωση ανοικτής αποστραγγιστικής τάφρου από προκατασκευασμένα στοιχεία για την απορροή των όμβριων υδάτων.

Διερευνητικές τομές

Οι διερευνητικές τομές, που πραγματοποιήθηκαν στο εσωτερικό και εξωτερικό μέτωπο του τείχους στο πλαίσιο της αναγκαίας αρχαιολογικής τεκμηρίωσης, αποκάλυψαν στοιχεία της θεμελίωσης και εν γένει της μορφολογίας του αλλά και της ακολουθίας των επικώσεων (στρωματογραφία) πίσω από αυτό.

Αποσυρματόληψη
των κορυφαίων
λίθων της
εξωτερικής παρειάς
του τείχους

Removal of
capstone from
the outer face
of the wall

Εργασίες για την
ανάκτηση σε ύψος
της εσωτερικής
παρειάς του τείχους

Rebuilding
of the
inner face
of the wall

Ορθομωσαϊκό
και αεροφωτογραφία
του τείχους
μετά από τις εργασίες
στερεώσης και
αντιστήριξης

Orthomosaic
and aerial photo
of the wall
after the
reinforcement
and
restoration works

Στην εξωτερική πλευρά του τείχους διαπιστώθηκε ότι η κατώτερη σειρά δόμησης θεμελιώνεται σε συμπαγή βραχώδη ορίζοντα. Επάνω στον βράχο, που εμφανίζει έντονη κλίση προς τα δυτικά, θεμελιώνεται και η εσωτερική παρειά του τείχους. Διαπιστώθηκε, επίσης, η ύπαρξη εκτεταμένων στρωμάτων καταστροφής με μεγάλες κεραμίδες στέγης, προερχόμενα είτε από κατάρρευση της επίστεψης της ανωδομής του τείχους ή από τα παρακείμενα κτήρια που εντοπίστηκαν σε κάποιες από τις τομές. Ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι σε όλες τις τομές εντοπίζεται στη στρωματογραφική ακολουθία, σε περιορισμένη έκταση αμέσως εσωτερικά του τείχους, ένας οριζοντίας ανοιχτόχρωμης αργιλώδους άμμου.

wards. The existence of an extensive destruction layer consisting of large roof tiles was also established, either from the collapse of the superstructure of the wall or from the adjacent buildings identified in some of the trenches. In all of the trenches, a horizon of light coloured clay sand was identified in a limited area immediately within the wall, possibly from the erosion of bricks, which could support the possibility of the superstructure of the wall being of this material.

Ενδεχομένως να προέρχεται από τη διάβρωση (εδαφοποίηση) ωμών πλίνθων, ενισχύοντας την άποψη περί ύπαρξης πλίνθινης ανωδομής.

Τα κινητά ευρήματα

Σημαντικός ήταν ο αριθμός των κινητών ευρημάτων που προέκυψαν από τις δοκιμαστικές τομές, τις εργασίες αποχωμάτωσης για την αποκάλυψη και τον καθαρισμό του τείχους και τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου. Στην πλειονότητά τους πρόκειται για τμήματα από πήλινα αγγεία διαφόρων κατηγοριών, όπως μαγειρικά και επιτραπέζια σκεύη πόσεως, φαγητού και σερβιρίσματος, αμφορείς για τη μεταφορά και αποθήκευση προϊόντων και λυχνάρια, καθώς και πήλινα υφαντικά βάρη (αγνύθες) για τον αργαλειό.

Small finds

The number of finds recovered from the trial trenches, the unearthing and cleaning of the wall, and the shaping of the surrounding area was significant. Most were fragments of clay vessels, including cooking and table wares for drinking, eating and serving, along with amphorae for transporting and storing products, oil lamps and loom weights. Of the more than 60 bronze coins recovered, most were mints of the Epirote League between 233/231 to 168/167 B.C., but there were also some dated after the Roman conquest, from 148 B.C. until the second half of the 1st century B.C. Other interesting finds included iron arrowheads and spearheads. The large number of iron nails recovered are probably related to the presence of auxiliary wooden structures

Ορθομωσαϊκό
της όψης
του τείχους
πριν και μετά
τις εργασίες
στερεώσης και
αντιστήριξης
(αποτύπωση
Γ. Μιχαηλίδης)

Orthomosaic
of the outer face wall
before and after
the reinforcement
and restoration works
(documentation
G. Michailidis)

Διερευνητική τομή
στο εσωτερικό
μέτωπο
του τείχους

Trial trench
against the
inner face
of the wall

Από τα 60 και πλέον χάλκινα νομίσματα, τα περισσότερα αποτελούν εκδόσεις του Κοινού των Ηπειρωτών της περιόδου 233/231 - 168/167 π.Χ., αλλά και μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση, από το 148 π.Χ έως το β΄ μισό του 1^{ου} αι. π.Χ.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εύρεση σιδερένιων αιχμών βελών και δοράτων. Ο μεγάλος αριθμός σιδερένιων καρφιών πιθανόν να συνδέεται με την ύπαρξη βοηθητικών ξύλινων κατασκευών (κλίμακες, επέκταση παρόδων τείχους με προβόλους και σανίδες) για την απρόσκοπτη κυκλοφορία των αμυνόμενων.

Αντωνία Τζωρτζάτου, Βασιλική Λάμπρου

Διερευνητική τομή
στην
εξωτερική όψη του
τείχους που
αποκάλυψε την
έδρασή του στο
βραχώδες
υπόστρωμα

Trial trench against
the outer face
of the wall
exposing
its foundation
on the bedrock

such as ladders, extension of wall passages with cantilevers, and boards to enable the unimpeded movement of those defending the fortification walls.

Antonia Tzortzatos, Vassiliki Lamprou

Σκυφίδιο
και λυχνάρια
Ελληνιστικής
περιόδου

Bowl and Lamps.
Hellenistic
period

Νομίσματα
Ηπειρωτικού
Κοινού

Coins
of the Epirote
League

Σιδερένιος
διαβήτης

Pair of
compasses

Σιδερένιες
αιχμές βελών
και δοράτων

Iron arrowheads
and spearheads.

- Σ. Δάκαρης, *Θεσπρωτία*, Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις 15, Αθήνα 1972.
- Κ. Ζάμπας, *Μελέτη σπερέωσης, αποκατάστασης και ανάδειξης σκηνικού οικοδομήματος, ορχήστρας και κεντρικών κερκίδων του αρχαίου θεάτρου Γιάνων* (αδημοσίευτη μελέτη), Αθήνα 2013.
- Αικ. Κάντα-Κίτσου, *Γίτανα*. Αρχαιολογικός Οδηγός, Αθήνα 2009.
- Λ. Λεοντάρης, *Μελέτης αρχιτεκτονικής αποτύπωσης και τεκμηρίωσης των ακραίων κερκίδων (κερκίδες I, II, VI, VII) και των αναλημάτων του αρχαίου θεάτρου Γιάνων* (αδημοσίευτη μελέτη), Ιωάννινα 2018.
- Γ. Ντουλιάς, *Μελέτη σπερέωσης – αντιστήριξης τμήματος της δυτικής οχύρωσης των Γιάνων* (αδημοσίευτη μελέτη), Αθήνα 2017.
- Γ. Πλιάκου, Γ. Ρήγιος, Β. Λάμπρου, Αρχαίο θέατρο Γιάνων. Οι εργασίες σπερέωσης και αποκατάστασης κατά την πρώτη διετία υλοποίησης του συγχρηματοδοτούμενου έργου, *Το Αρχαιολογικό Έργο στη βορειοδυτική Ελλάδα και τα νησιά του Ιονίου* II, 109-124 (υπό έκδ.).
- Κ. Πρέκα-Αλεξανδρή, Δήμος Φιλιατών – Γιάννη. Θέατρο, *ΑΔ* 52 (1997), Β'2, 614-618.
- Κ. Πρέκα-Αλεξανδρή, Αρχαίο Θέατρο Γιάνων, *ΑΔ* 67 (2012), Β'3, 444-445.
- Κ. Πρέκα-Αλεξανδρή, Το θέατρο των Γιάνων (Προκαταρκτική έρευνα), στο Κ. Σουρέφ (επιμ.), *Αρχαία Θέατρα της Ηπείρου* 6, 109-115, Αθήνα 2012.
- Κ. Πρέκα-Αλεξανδρή, Γίτανα, στο Ι. Π. Χουλιάρης, Γ. Θ. Πλιάκου (επιμ.), *Θεσπρωτία I*, 1, 177-190, Ιωάννινα 2019.
- N.G.L. Hammond, *Epirus. The Geography, the Ancient Remains, the History and the Topography of Epirus and Adjacent Areas*, Oxford 1967.
- D. Kontogiorgos, K. Preka-Alexandri, A Geoarchaeological Approach to the Burial of a Hellenistic Theater: The Evidence from Particle Size Analysis and Microartifacts, *Nona Science Publishers, Inc.* 2009.
- L. Xavier de Silva, *Urbanistica e Topografia Urbana nelle Province Romane di Epiro e Macedonia: il caso degli edifici teatrali: teatri e Città in Epiro e Grecia Settentrionale*, Διδακτορική διατριβή Université de Lyon, Università degli Studi La Sapienza (Rome), 2019 [<http://tel.archives-ouvertes.fr>.]
- C. Spanodimos, The City Walls of Gitana. Function, Chronology and Historical Development, στο J. L. Lamboley, L. Perzhita, A. Skenderaj (eds), *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'antiquité VI, Actes du VIe Colloque International de Tirana, (20-23 mai 2015)*, vol. II, 765-80, Tirana 2018.

**Συντελεστές
του έργου
Project
contributors**

Φορέας Υλοποίησης: Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας
Implementer: Ephorate of Antiquities of Thesprotia

Υπεύθυνες/οι Υποέργου | Project managers

Γεωργία Πλιάκου

Προϊσταμένη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και Μουσείων Εφορείας Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας

Γεώργιος Ρήγιнос (11.12.2015 -26.06.2017)

Προϊστάμενος Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και Μουσείων Εφορεία Αρχαιοτήτων Πρέβεζας, πρώην αναπληρωτής Προϊστάμενος Εφορείας Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας

Ομάδα επίβλεψης | Supervision team

Γεωργία Πλιάκου (19.12.2016 – λήξη έργου)

Βασιλική Λάμπρου, *αρχαιολόγος Εφορείας Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας*

Φώτης Βάσσης, *επί συμβάσει πολιτικός μηχανικός*

Μελίνα Νάκα, *ΤΕ συντηρήτρια Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων*

και για μικρότερα διαστήματα | and for shorter periods

Γεώργιος Ρήγιнос,

αρχαιολόγος (στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας 11.12.2015 -26.06.2017)

Αντωνία Τζωρτζάτου,

αρχαιολόγος Εφορείας Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας

Χρήστος Τσακούμης,

αρχιτέκτονας, Προϊστάμενος Τμ. Τεχνικών Έργων Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων

Χρυσάνθη Ιωακειμίδου, *επί συμβάσει αρχιτέκτονας*

Καλλιόπη Κουτσοτόλη, *επί συμβάσει πολιτικός μηχανικός*

Στέλλα Τσούκα, *επί συμβάσει πολιτικός μηχανικός*

Παναγιώτης Μακρής, *επί συμβάσει πολιτικός μηχανικός*

Διοικητική – Τεχνική υποστήριξη | Administrative – Technical support

Βικτωρία Λιούτση,

διοικητική υπάλληλος Εφορείας Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας

Κωνσταντίνος Μάρκου,

εργατοτεχνίτης Εφορείας Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας

Προσωπικό του έργου | Project staff

Αρχαιολόγοι | Archaeologists: διαδοχικά, Σταματία Γιώτη, Ελένη Κατερίνη, Μαρία Καραμπά, Αριστείδης Παπαγιάννης, Φανή Λυτάρη, Βασιλική Σιώζου

Πολιτικοί μηχανικοί | Civil Engineers: διαδοχικά, Καλλιόπη Κουτσοτόλη, Φώτης Βάσσης, Στέλλα Τσούκα, Παναγιώτης Μακρής

Αρχιτέκτονες | Architects: διαδοχικά, Χρυσάνθη Ιωακειμίδου, Ιωάννα Κοκκαλίδου, Μαργαρίτα Πέγιου

Συντηρητές ΤΕ | Conservators TE : διαδοχικά και ανά διαστήματα, Λουκία Κατέβα, Ουρανία Κορδαλή, Δημήτριος Κορσαβίδης, Αλεξάνδρα Μπιζίμη, Αναστασία Ντραβάλια, Σμαραγδή Παπαγιαννοπούλου, Αρετή Πρίγκη, Δημήτρης Στρωματιάς, Άννα Τσίτζου, Δημήτρης Χαρίσης, Ευθυμία Αθανασοπούλου

Συντηρητές ΔΕ | Conservators SE| : διαδοχικά και ανά διαστήματα, Αλέξης Βουκουβάλας, Λαμπρινή Γκόλα, Βασιλική Ζών, Ελένη Καρυωτάκη, Στέφανος Σακκάς

Μαρμαροτεχνίτριες | Marble Craftswomen: Ουρανία Βαγγελή, Λαμπρινή Δόση

Γλύπτες | Sculptors: Σπύρος Λισγάρας, Αμαλία Φλώρου, Ανδρέας Αραπάκης (εξωτερικοί συνεργάτες)

Εργατοτεχνίτες | Technicians – Workers : Μιχάλης Γεωργιάδης, Σταύρος Βαρβέρης, Χρήστος Γκουλιούμης, Παύλος Γιοβάνης, Θωμάς Σταμούλης, Οδυσσέας Πέτσιος, Βασίλης Παπαδήμας, Θανάσης Παπαδόπουλος, Ιωάννης Ξυπολιάς, Βασιλική Δαρούσου, Αλέξανδρος Δρίζης, Σπύρος Στέφος, Σωτήριος Νίκας, Νικόλαος Κοντονάσης, Αθανάσιος Λιόντος

Διοικητικός | Administrative personnel: Θεοδώρα Στύλιου

